

ויקיפדיה אקספרס, שירותי סבוטז'

שמשון ביכלר ויהונתן ניצן¹

עריכה לשונית: גיורא נוימן

ירושלים ומונטריאול

נובמבר 2025

bnarchives.net / Creative Commons (CC BY-NC-ND 4.0)

מעלילות ויקיפדיה ישראל

ב-2022 פרסמנו, יהונתן ניצן ושמשון ביכלר, ספר בשם *ההון ושברו*.² הספר בן 602 העמודים התקבל בשתיקה נלהבת. היו כמה חנויות עצמאיות שהציגו אותו תקופה קצרה על מדפיהן אולם שמו לא פורסם ברבים. הוא כמעט שלא זכה לביקורת, ואף שהיו כמה כותבים שהציעו את ביקורתם לעיתונים ולכתבי-עת, מודפסים ודיגיטליים, הם נדחו בנימוס או אף ללא הסבר, מלבד ביקורת אחת קצרה שהתפרסמה בעיתון נידח.³ הדבר די הפתיע אותנו משום שספר קודם שלנו בעברית משנת 2001, בשם *מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום*, אמנם זכה לביקורת מזערית בישראל, אולם נמכר היטב, ואפילו תקופה מסוימת שימש כחומר קריאה בשיעורים במדעי החברה באוניברסיטאות.⁴ הפתעה כשלעצמה הייתה העובדה שדווקא עיתון הארץ הסכים לפרסם ביקורת ארוכה ואוהדת, שנכתבה בידי שיר חבר, אז דוקטורנט בכלכלה פוליטית, וזאת למעשה הייתה הביקורת העניינית היחידה שהתפרסמה על הספר.⁵ הבודדים שהתייחסו אז לספר ברצינות קנאית היו עורכי ויקיפדיה ישראל, שהקפידו לגנותו ולהכתירו בכינויים השגורים בקרב עסקני קהלת. הם התמידו בהכפשתו השיטתית לאורך עשרים השנים הבאות על פי מיטב דרכי הרמייה המוכרות כיום היטב בערוצי הכאוס. אנו היינו אדישים לכך, ראשית, משום שעיקר פרסומנו וקהל קוראנו היה מחוץ לישראל, ושנית, משום שעיקר מחקרנו עסק בהון הגלובלי, וישראל לא עניינה אותנו עוד. לאחר 20 שנה פרסמנו בעברית את *ההון ושברו* (2022), שהוא סיכום חלקי של מחקרים כלכליים-פוליטיים שפרסמנו באנגלית באותם שני עשורים.

¹ שמשון ביכלר מלמד במכללות ואוניברסיטאות בישראל. יהונתן ניצן הוא פרופסור אמריטוס באוניברסיטת יורק בקנדה. כל פרסומיהם ניתנים לקריאה, צפיה והעברה חופשית באתר [The Bichler & Nitzan Archives \(https://bnarchives.net\)](https://bnarchives.net). מאמר זה נכתב בתמיכת SSHRC.

² ניצן וביכלר (2022).

³ חבר (2023).

⁴ ביכלר וניצן (2001).

⁵ חבר (2002).

הספר פרס את התפתחותן של התיאוריות הבסיסיות הרווחות בכלכלה-הפוליטית ובמדעי החברה, המקובלות והרדיקליות, והציג במקומן גישה תיאורטית-היסטורית-פילוסופית חדשה להבנת המשטר הקפיטליסטי השורר בעולם כיום. בהתחשב בנושא, ברור שעיקר המחקר האמפירי בספר התמקד בארה"ב ובמדינות המרכזיות של הקפיטליזם ולא נגע בישראל, אבל משום מה החלטנו להביא לקוראים בעברית ידע חדש שאינו נלמד באוניברסיטאות בישראל. לזכותו של הספר אפשר לומר כי אינו נעים לקריאה, לא לכלכלנים הקונבנציונליים ולא לאנשי מדעי החברה מכל סוג. הוא אינו "ביקורתי" ולא "פורץ דרך". הוא לא מפזר סיסמאות "שוברות מוסכמות", אבל הוא ספר מדע במובן היצירתי של המילה, כלומר לא עוד ספר אקדמי ידועני, אלא ניסיון להציג דרך תיאורטית היסטורית חדשה להבנת הקפיטליזם של המאה ה-21. כפי שהצגנו זאת בסוף פרק המבוא:

הספר הנוכחי שיוצא בהוצאת פדס אינו מיועד לכלכלנים, לחרדים ולשאר אנשי אמונה. הוא מיועד לבני אדם בעלי מחשבה פשוטה המעוניינים בהגיון ובמדע. ואכן אלה שהתעניינו בתיאוריה שלנו, כתבו ביקורות בעלות ערך וניהלו עמנו דיאלוגים פוריים היו בעיקר אנשי מדע, מהנדסים ובני אדם יצירתיים. אחד הערבים המסקנים ביותר שחווינו היה בחברתו של פרופסור קלמן אלטמן, מרצה לפיזיקה בטכניון (נפט ב-2021), שלא התבייש וזימן עצמו לפגישה עמנו וניהל עמנו דיאלוג שהתפרש על כלל מרכיבי תיאוריית הון-כוח והמסקנות היישומיות העולות ממנה (ההון ושברו 2022 : 50).

סיפור העלילה החיצוני בספר הוא המשברים המחזוריים בקפיטליזם, שהפכו במאה האחרונה לחריפים יותר. הסיפור הפנימי מתאר את ההיסטוריה של השינויים התיאורטיים שאירעו בעקבות המשברים בכלכלה הפוליטית ובמדעי החברה בכללותם, כל משבר וארגונה מחדש (מה שכינינו "creorder") של התודעה השלטת.

פרק 13 שכותרתו "הסבוטז", עוסק במבני הבלמה, הגידור וההרחקה שבשירות השליטים, ושם מופיע בין השאר תת-פרק ארוך אודות הסבוטז' שויקיפדיה מפעילה על תודעת בני האדם, ובעיקר ויקיפדיה ישראל, שמלכתחילה נשלטת בידי הימין הרדיקלי.

תת-הפרק הזה בספר הביא בין השאר את הדוגמא להסתה שעורכי ויקיפדיה ישראל שקדו במשך שנים לכתוב ולהנציח נגד הספר "רווחי מלחמה" וכנגד תיאוריית הון-כוח (Capital as Power) שלנו. כדי להבהיר מה מניעהם, לשם מה ויקיפדיה קיימת ואת מה למעשה היא משרתת, אנו מביאים להלן חלקים נבחרים מעמודים 445-460 בתת-פרק זה.⁶

הסבוטז': בלימה, גידור, הרחקה

בתיאוריית הון-כוח הסבוטז' טבוע מלכתחילה בהצבר ההון. הסבוטז' אינו חיצוני להון אלא חלק ממנו. הוא אינו אמצעי כוחני להשגת מטרה כלכלית, אלא אמצעי ומטרה בעת ובעונה אחת [...] הביטוי המרכזי של יכולת הסבוטז' במשטר ההון הוא מחיר ההון, וליתר דיוק – מחיר ההון הדיפרנציאלי.

בתיאוריות הליברליות, המרקסיסטיות והמוסדיות הכוח (הפוליטי-מדיני-חברתי) הינו חיצוני להון (הכלכלי). גם אצל הליברלים וגם אצל המרקסיסטים ההון משתייך לעולם מטריאלי-יצרני המורכב ממכונות,

⁶ חלקים אלו כוללים מספר שינוי עריכה קטנים ועדכונים ביבליוגרפים לפי הצורך.

מבנים, ציוד, תשתית, אמצעי ייצור – ויש המוסיפים: ידע, טכנולוגיה ומוניטין. ההון בתיאוריות אלה, בהיותו סחורה ריאלית, נמדד ביחידות (בלתי נראות) אבסולוטיות של תועלת או של עבודה מופשטת, ואלה מתגלות לבסוף בשוק בצורת מחירים. גם הרווח, הן לפי הליברלים והן לפי המרקסיסטים, הוא ישות מטריאלית אבסולוטית. אמנם הוא מבוטא בערכים כספיים, אך הוא נובע מתוך הייצור והצריכה. הוא נשען על יעילות ופריון בתהליך הייצור.

מאחר שלפי הליברלים והמרקסיסטים הרווחים נובעים מן הייצור והצריכה, צמיחת ההון הינה למעשה מילה נרדפת לצמיחה כלכלית: יותר הון פירושו יותר השקעה, יותר הכנסה, יותר צריכה ויותר ייצור, ומכאן צמיחה כלכלית.

כל זאת מנוגד לתיאוריית הון-כוח. בתיאוריה שלנו ההון אינו ישות יצרנית-מטריאלית אלא הוא סימבול של יחסי כוח הנמדדים ביחידות כספיות דיפרנציאליות. יחסי כוח אלה הם חלק מן ההיררכיה החברתית. הם אינם נובעים ישירות מתוך הייצור החברתי, אלא להפך, הם אלה שמעצבים, מארגנים ומווסתים אותו.

העולם הליברלי והמרקסיסטי מעמיד את הייצור והחליפין כבסיס ממנו משתקפים המחירים. בעולם שלנו, עולם הכוח הדיפרנציאלי, המחירים הם הבסיס. מה שמכונים ייצור וחליפין של סחורות – בתיאוריה שלנו כפופים ליחסי הכוח, כלומר למחירים. כך גם באשר לרווח: הרווח בתיאוריית הון-כוח מופיע כסימבול פיננסי, סימבול שאינו נובע ישירות מן הייצור והצריכה אלא מיחסי הכוח. אלה שולטים בין השאר בייצור ובצריכה ובוויסותם למען הרווח. כמות הרווח, שיעור הרווח וחלקן של הרווח בהכנסה הכללית – אלה נקבעים על פי יחסי הכוח השוררים בין בעלי ההון השונים, כיחידים וכארגונים, ובינם לבין שאר הקבוצות בהיררכיה החברתית.

בעולם הכוח הדיפרנציאלי, הקשר בין הצבר ההון (מחיר ההון היחסי) לבין הצמיחה (הגידול בתמ"ג) מתהפך: הרווח הדיפרנציאלי והצבר ההון הדיפרנציאלי נוטים דווקא לקורלציה שלילית עם הצמיחה במשק (אם כי הרווח והצמיחה האבסולוטיים עשויים לנוע יחדיו).⁷

בהמשך נראה כי ההצבר הדיפרנציאלי נוטה לקשר חיובי מובהק עם האבטלה. יתר על כן, כפי שראינו בפרק הקודם בספר (12), האינפלציה/סטגפלציה היא אחת מאסטרטגיות הסבוטז' המרכזיות שהופעלו במאה העשרים. מכל זאת מובן שהסבוטז' בתיאוריית הון-כוח מקבל משמעות חדשה, שאינה מוגבלת לתחומי הייצור, התפוקה, השוק או הכלכלה. בהיותו טבוע בהצבר ההון, הסבוטז' הינו מנוע ההיררכיה. הוא אינו מצטמצם לפעולות בלימת הייצור אלא כולל את בלימת התודעה האנושית ודחיקתה כחלק בלתי נפרד מהצבר ההון. אם נלך בעקבות הרברט מרקוזה, הסבוטז' גודר את האדם בתוך בועת קיומו האינסטרומנטלי ומרחיק אותו מחייו הפוטנציאליים האוטנטיים (פרק 9 בספר).

שני המעגלים של ההצבר הדיפרנציאלי משתקפים בסבוטז'. במעגל החיצוני ניצב הסבוטז' התאגידי-מדיני כנגד הנתין. במעגל הפנימי פועל הסבוטז' ההדדי שבין ארגוני הכוח השונים. פירמות בנקאיות, קבוצות הון ורשתות שיווק נאלצות לשכור באופן קבוע שטחי פרסום בעיתונים וזמן פרסום בשידורי קול ותמונה. הפרסומת לרוב סתמית ואווילית אולם היא מהווה תשלום כופר כדי להעלים כתבות עוינות או חקירות טורדניות, וכמובן אמצעי לרכישת רצון טוב, אהדה והסכמות עתידית. ככל שכוחו של ארגון התקשורת (מחיר ההון הדיפרנציאלי של העיתון, הרשת, המדיום) רב יותר, כך דמי החסות גבוהים יותר.⁸ באופן דומה מתנהלים היחסים שבין ארגוני

⁷ Nitzan and Bichler (2014)

⁸ דוגמא ישראלית בוטה הייתה בשנות השמונים בירחוננו של יגאל לביב *חדשות המשטרה*. בעיתון לא היו חלילה חדשות ובוודאי לא היה לו קשר למשטרה, אלא הופיעו בו מעט ידיעות סתמיות והרבה מודעות פרסומת. במשפט שבו נתבע לביב על סחיטה, טענה המשטרה שלביב איים בפרסום כתבות אשר יתארו כיצד ניתן לפרוץ בקלות דלת דב בריח, אלא אם תופיע מודעת פרסומת נכבדה מטעם פירמת דב בריח מדי חודש. דוגמא ממשטר ההון החדש בישראל היא קניית בעלויות מלוכס ובדיעות אחרונות על ידי האוליגרך אליעזר פישמן, כדי להבטיח את המשך קשריו עם בעלי ומנהלי הבנקים הגדולים בישראל וכדי למנוע פרסום הסתבכותו בחובות לבנקים. כך

המדיה וארגוני הממשל והצבא, הכוללים "דוברות", "יחצנות", "הודעות לציבור", "ראיונות", צנזורה, תכנים מושתלים, תעמולה מוסווית, והסטת הדעת מהנושאים החשובים לקיום הנתינים. רוב השערוריות, הגילויים והסנסציות בתקשורת ההמונית נובעים מהמלחמות ומן ההרס ההדדי שמתחוללים בין ובתוך הארגונים התאגידיים-מדיניים. זהו חלק מן הסבוטז' של המעגל הפנימי.⁹

סבוטז' התשלובת חדשות-פרסומת

מנקודת מבטו של נתין מצוי מתחתית ההיררכיה, קיומו וחיייו רצופים ומשובצים במגוון סוגי סבוטז' שהוא הורגל והותנה להם. הוא משולב ב"עולם העובדות" ומתקיים מבלי לתת דעתו עליו. נדלג על מה שמכנים חינוך, כלומר מוסדות הכנעה, הכפפה והתניה כמו בתי ספר, רגילים ומיוחדים, בתי מחסה, מעונות, פנימיות, קייטנות, פעוטונים המתחילים מגיל הינקות. נעבור ישירות למכשיר התניה מרכזי הניצב קוממיות במרכז כל דירה של נתין מצוי: הטלוויזיה.

מדובר במכשיר בהייה פסיבי, גלגול המתוחכם של הטלסקרין של אורול, אשר מרבית אנשי התחתית בעולם, משמע מרבית האנושות, בוהה בו בדבקות שעות רבות מדי יום.

ידוע שמאז סוף שנות השמונים הנהלות הרדיו והטלוויזיה השתחררו מידם הארוכה של הממשלים העריצים ועברו לידי היוזמה החופשית. השדרנים למיניהם מגויסים לא על ידי פוליטרוקים אלא על פי דרישות ההון ובעליו, וכך גם נבחרות פירמות הפקה קבלניות המשובצות בהיררכיית ההון. גם התוכניות המשודרות אינן מיוצרות על פי תכתיבי עסקנים פוליטיים אלא על פי צווי הרווח והבעלים, כלומר על פי כללי הרייטינג והיעילות. הטכנולוגיה הלוויינית שבבעלות היזמים הפרטיים סייעה להגדיל את כמויות הערוצים ואת החופש של הנתינים לבחור (לזפוף) ביניהם. הנתינים נזרק לתוך עולם אמיץ חדש.

מסתבר שמאז שחרורם של הטלוויזיה והרדיו, המולת התחרות הלכה וגברה והסחורה במגוון הערוצים הפכה יותר ויותר דומה עד זהה. בעולם הדל הקודם הורגשו בתוכניות המשודרות צלקות הצנזורה, "סתמית הפיות" ו"שטיפת המוח". בעולם החופשי החדש התעמולה הבלתי פוסקת וההתניה אינם גלויים. לא הבעלים ולא משרתיים בהיררכיה רואים אותה. הם חיים אותה. הנתינים המכונים "צרכנים" רויים בה ואינם יכולים להתקיים בלעדיה. סדרי העולם יתמוטטו אם הם לא יספגו את מנת הסוקה.

אין מדובר במוסד "החדשות" בלבד, אלא בכלל תוכניות הפגת השעמום. במודע או שלא במודע, כולן עוצבו, הונדסו ותוכננו כדי לחסל את שרידי ההתנגדות או הרהורי הספק או תחושות הבושה של הנתינים המצוי. התגלה שהאדם התבוני של תקופת הנאורות הוחזר לעידן האורלי. אין הוא מסוגל לקרוא מלבד נהלים, הוראות ומשפטי חיווי פשוטים. אין הוא מסוגל לכתוב מלבד סיסמאות, קודים וסימון טפסים. האדם התבוני החדש זקוק שיקריאו לו "חדשות", ויצורים יודעי כל שמודבקת להם ארשת מלאת ביטחון יסבירו לו ויפרשו לו את משמעותם הנכונה של "החדשות". הם ידברו, ילהגו, יתווכחו, יזעמו, יצחקו, יכריזו. פעמים רבות הם ידקלמו שאלות מלאות חשיבות למומחים לכל, שידקלמו ברצינות תשובות ידועות לכל המותאמות לקונצנזוס. לעתים, למען הפתיחות והסובלנות, יופיעו מומחים לכל הידועים לכל כשוברי מוסכמות וכפורצי דרך. הכול למען הנתינים הבוהה. אל

גם נהג האוליגרך נוח דנקר, כשרכש את מעריב. דוגמא ישראלית נוספת היא קשרי האיום ההדדיים בין בעלי רשתות תקשורת מוואלה, בזק ודיעות תקשורת לבין ראש הממשלה נתניהו.

⁹ כך התגלה לפתע כי ראש ממשלת ישראל, כשלעצמו בובה בשירות אוליגרכים, מקבל מתנות כפייית ממיליארדר בשם פאקר. זה קרה משום שהוא הרגיו את פטרונו אידלסון, שקודם לכן קנה עבורו עיתון ומימן את מסעות הבחירות שלו. הסיבה ל"תגלית" הפתאומית הייתה שאידלסון נוכח לדעת כי אותו פאקר הפך למתחרהו בעסקי הקזינו הגלובליים. גילויים פתאומיים על עסקות נשק משוחדות מן הסוג שחביב על נתניהו ומקורביו, "נחשפים" בגלל קונפליקטים בין קבוצות עוינות של סוחרי הנשק בישראל ובעולם.

ההקראה, הלהג וההטפה מתלווים תמונות קופצות וצלילים מרצדים. התמונה מרוחה על המסך לא יותר מכמה שניות ומוחלפת באחרת. הדקלום המשומן וההטפה המקצבית נספגים ישירות במערכת העצבית. אין צורך בג'יין סינטטי בנוסח אורול להפגת המחשבה הקיומית הקודרת. גם אין עוד טעם בסמים ותכשירים מיושנים ל"שטיפת מוח" בנוסח המלחמה הקרה. הטלוויזיה התאגידית-מדינית דואגת למחוק זיכרונות ולהטעין מחדש תחושות וזיכרונות טריים, שהרי נתין מצוי הוא יליד טבע חסר היסטוריה, ממש כמו היצורים הרציונליים בעולם הניאו-קלאסי.¹⁰

בעולם הישן היה קיים משלח יד בשם "עיתונאי", והעיתונאים קראו לעצמם "הממלכה השביעית" ומיני כינויים שהצביעו על אוטונומיה מכובדת. אלא שלא נותרו עוד הרבה מן העיתונאים ועוד פחות מן העיתונות שבהם כתבו, אלא אם מתכוונים לעלוני פרסומת וידיעוני תעמולה מטעם, מיעוטם מודפסים רובם אינטרנטיים. היומרות העיתונאית חלפה והפכה לשירות נרצע בהיררכיית ההון. אפשר לומר בוודאות שתועמלני התבונה מעידן הנאורות היו חוזרים בהם ומוחקים את הגיגיהם אודות האדם התבוני המתפתח בסביבה הנאורה, אילו היו בוהים מספר דקות במסך הטלוויזיה, או מצטרפים לקבוצות חוויות במסכי המחשב והטלפון, או קולטים שידורי רדיו. האופורטוניסטים ביניהם, כלומר רובם, היו ממהרים מן הסתם לנסות להשכיר עצמם לתאגדי התקשורת הדומיננטיים של ימינו.

החלק הבלתי נפרד מן התעמולה הוא מוסד "הפרסומת". לכל תוכניות "החדשות", הפטופט, הראיונות, הבידור, הסרטים, הסדרות והמוסיקה מתלווה בשלל צורות פרסומת. אין הכוונה לחזור על מה שנכתב אודות הפרסומת וקלקלותיה.¹¹ מבחינתנו, הפרסומת שימשה מלכתחילה כאחד ממכשירי הסבוט' החשובים ביד הארגונים התאגידיים-מדיניים. משטר ההון הצליח להכניע את נתניו לקבל כמובן מאליה את תשלום הפרסומת כחלק הכרחי לקיום האנושי. הנתין מוקף בפרסומת בכל מרחב ובכל תנועה בחייו. כל מידע ציבורי שהוא יספוג יהיה שזור בפרסומת, "תוכן שיווקי", "קידום", "חסות", ידיעות כוזבות מטעם, צילילי התניה, הכרזות בקולות נרגשים, בצעקות מטלטלות. גם אתרים "חינמיים", בין אם מדובר בטקסטים כתובים או בצלילים ותמונות (כמו יוטיוב ודומיו) רוויים בפרסומת.¹² כך גם אתרי קבוצות "הומניטריות", קידום אחווה, נפשיות, רוחניות, סביבתיות וקיימות אינם יכולים ללא פרסומת גלויה וסמויה. גם אם מדובר במידע ציבורי כמו אסון, שואה, מלחמה – שלא לדבר על ספרות, תיאטרון ואמנות – לא ייתכן שהנתין יוכל לקלוט במחשבתו מבלי שיקבל חשבון תשלום בצורת פרסומת גלויה וסמויה. לנתין אין זכות ליצור ולקבל ידע על מציאותו. לאט ובביטחון הצליחה התשלובת להדיר את הנתין מן המרחבים הציבוריים ולהפריטם, שכן גם בערוצים המכונים "ציבוריים" התבנית והתוכן אינם שונים מן הקונצנזוס המוכתב. אף שם יהדהדו ה"חדשות" התאגידיות-מדיניות יחד עם פרסומת גלויה וסמויה. אף שם ישלטו עקרונות ההון.

¹⁰ וכך נתונים הישראלים מדי ערב להצגה חוזרת, חסרת היסטוריה של התקשורת התאגידית-מדינית, שנושאה "מלחמה, ניצחון, אנטישמיות, יהודים גזע עליון, ישראל מרכז העולם". עלילתה של ההצגה דלה, תכניה נמוכים, בהיותה תערוכת של גזענות אתנית ולאומנית, אטטיזם רבני ו"כלכלה חופשית", וסופה הידוע כתוב בכל ספר היסטוריה. גם אם תהבהב לרגע בתודעת הנתין הבנת הכיבוש, הדיכוי, הנישול, ההפקעה – תשלובת החדשות-פרסומת תדאג להתמכרות מחיקת הזיכרון, לעיוורון ולשכחה. נתני המזרח התיכון שמחוץ לישראל נתונים להצגה עוד יותר נמוכה ודכאנית המנוהלת על ידי תערוכת מוסלמית גזענית וממשלים דיקטטוריים (מלוכניים, צבאיים, כנסייתיים ואתניים).

¹¹ בתקופה הקיינסיאנית עוד היה ניתן לטעון, כמו ג'ון קנת גלברית, כי הפרסומת היא סוג חדש של תחרות בעולם התאגידים הגדולים, שבסופו של דבר מעוררת את הביקוש המצרפי ושומרת על הצמיחה (Galbraith 1958).

¹² 100-75 אחוזים מרווחי פירמות כמו אלפאבית (חברת האם של גוגל) ו-מטא (חברת האם של פייסבוק) באים מפרסומת. המוסיקה המודרנית של המאה העשרים נוצרה, לפי גרסה אחת, על רקע דחפים פוליטיים, ואף שמלחינים בולטים רבים שירתו דיקטטורים ואינטרסים מדיניים (כמו שוסטקוביץ, חצ'טוריאן, שטראוס, ברג, פולנק, קופלנד) היו בה סממני אוטונומיה ומרי (רוס 2011). המוסיקה התאגידית-מדינית של המאה העשרים ואחת היא כולה בשירות ההון, גם אם היא מוצגת כ"מזרחית", "אותנטית", "ג'ז", "מודרנית" או "אלטרנטיבית".

תשלובת חדשות-פרסומת היא מכשיר מרכזי בהפיכת האדם לנתיין. אספקטים חשובים בסבוטז' זה הם, בין השאר, דחיקת כל סממן למחשבה יצירתית או חדשנית, בעיקר כזאת שיכולה לעורר תהיות אצל הנתינים או לפגוע ביחסי הכוח השוררים (המשתקפים ברווחים ובמחירי ההון הדיפרנציאליים). העלמת והשכחת רעיונות ויוזמות לתכנון דמוקרטי ולטכנולוגיות ידידותיות פשוטות. לעג לשמץ אפשרות לשינוי המציאות. כך היא "המהפכה" המתמדת שהפרסומת-תעמולה התאגידית-מדינית משננת לנתיין, עד שהוא לומד לסלוד ולבטל כל בדל מחשבה חדשה. כך הסגידה ל"תחרות" ולאדיאת "השוק" והפיכת כל מחשבה על תכנון ציבורי אנטי עסקי וידידותי לאנושות למפגע הקשור ב"התערבות ממשלתית", "סוציאליזם", ו"ביוורקרטיה". אדיאת האגו-סנטריזם המכונה "חופש היחיד" מסייעת להכפפת הנתיין הבודד להיררכיה התאגידית-מדינית. בקפיטליזם הוא חסר הגנה ונוגדנים תרבותיים כלשהם לעומת האדם הקהילתי, הנחשב לנחות ובלתי יעיל בעיני השליטים.¹³

החדרת האדיאה האגו-סנטריסטית היא סבוטז' מרכזי ושיטתי בתשלובת חדשות-פרסומת. אין מדובר רק בהרס המרקם הציבורי והפיכתו לחלל ריק המאוכלס ביצורים בודדים המצווים לחשוד ולהילחם האחד בשני. מדובר בהשטחה שיטתית של כל רעיון פוליטי בעל תוכן מעמיק המכוון לשינוי המציאות והפיכתו לעניין אישי. שהרי "הכול אישי" ובכלל, הרי הכול ידוע, מה כבר יכולים לחדש. כך מעקרים כל תוכן יצירתי. הדמויות המרצדות על המסכים – "מנהיג", "עסקן", "פרשן", "דרן", "יזם חדשן" – הן מרכז החיים הציבוריים. הדיאלוג התבוני הופך ללהג מטופש החוזר על עצמו בין מתווכחים צעקניים. טכנולוגיות תמונת הקול הנעה הגבירו את הפיכת היחסים האישיים למרכז המציאות התאגידית-מדינית.¹⁴

סבוטז' מרכזי נוסף בתשלובת הוא החדרת תרבות הרמייה. משטר ההון מבוסס על הנצחה מתמדת של ההונאה והולכת השולל, ולכן על הנתיין ללמוד לחיות בשקר כחלק הכרחי ממצאותו. הוא מותנה להתקיים במשטר שבו הפוליטיקה והציבוריות הינם כפל לשון לקונויה ולצביעות מתחסדת, ושעסקים "יעילים", משמע רווחיים, הינם כאלה שהצליחו לכפות הונאה ובאמצעותה לפלס דרכם במעלה ההיררכיה. הפרסומת המוצגת בקולי קולות, בתנועות דרמטיות ובמחזות אבסורדיות, מציגה שקרים גסים בעוד שהחדשות מעלימות את המציאות הנדחקת, המסולקת מן התודעה, ומחדירות בכוח מציאות מוכתבת. התשלובת מעוותת את השפה ומשליטה דיאלקט תאגידית-מדינית שהוא הבסיס להנצחת עיקרון הדו-חושב. השקר והאמת, העובדות וההתכחשות להן, המחאה הגזענית נגד הגזענות, ההונאה ההכרחית למען המטרה המקודשת, שלום המלחמה, הציבוריות המופרטת, הנישול והניצול למען הרווחה והחירות, מעורבים ללא הפרדה בעולמו של הנתיין.

¹³ "הילידים, אלה לא זזים בכלל עד שלא מכים אותם באלות, עד כדי כך עוד יש להם כבוד. אבל הלבנים, שמערכת החינוך שיכללה אותם, פועלים מעצמם..." (סלין 1932 : 160).

¹⁴ אם מצב הכבישים והתשתית הולך ומתערער מחוסר תכנון ציבורי ומהתפרקות הממשלים המרכזיים בעידן ההון החדש, אין טוב מלעורר דרמה רווחית על אישיותו של שר תחבורה נפוח או על פקיד ממשלתי חסר אונים "האשם בהזנחה". ככל שהתשלובת התחזקה, משטר ההון הצליח בשיטתיות במרוצת העשורים האחרונים לכרסם בשאריות הדמוקרטיה הפרלמנטרית באירופה, בהפכו את מה שמכנים בחירות לפרלמנט ולממשלה לממוקד כולו ב"כישורים", תכונות אישיות, "תדמית", ביצועים ותגליות אודות חייהם המשפחתיים של עסקנים פוליטיים. יתר על כן, התשלובת יצרה מציאות לפיה העסקנים הפוליטיים ("המנהיגים") הם שמעצבים את קיומו של הנתיין והם שמסוגלים לשנותו. וכך בארה"ב, שבה נשיא הינו מעצם הגדרתו בעל סמכויות הפחותות אף מראש ממשלה אירופית, הופך ל"איש החזק ביותר בעולם". יכולתו של הנשיא בארה"ב להשפיע על התקציב היא בשוליים, שהולכים וקטנים מדי שנה בתוך התקציב הגרעוני ביותר בעולם. באופן רשמי, החלק הניתן לשליטה (controllable) בתקציב ארה"ב ירד לכשליש בלבד (השאר משוריין לתשלומים קבועים עבור חובות תופחים, שכר, פנסיות, תשלומי העברה, ועוד). הנשיא מוגבל מאוד ביכולתו לפעול ישירות בתוך מדינות ארה"ב ומשום כך הוא מבלה את מרבית זמנו ביחסי חוץ ובהלהטת קונפליקטים צבאיים ובהסדרתם. הנשיא אינו יכול כלכליות וביטחוניות, אינו אלא תגובה, לרוב היסטורית, לאירוע תקשורתי גדול. כך הדרמה של השמדת מגדלי התאומים והתגובה של שפיכת התקציבים האדירה לקבלנים ביטחוניים פרטיים. כך דרמת ההתמוטטות של שוק ההון ב-2008 והזרמת הכספים ההיסטורית של הממשל אל פירמות ההון הדומיננטיות. "אובמה הוציא את ארה"ב מן המשבר" ללא ספק. "טרמפ הוריד את האבטלה ויחזיר את אמריקה לגדולתה". "נתיניהו הציל את המשק הישראלי" ב-2003, וכמובן, איך לא: "פרס חילץ את ישראל משד האינפלציה" ב-1985 (ראו ניצן וביכלר 2007 : פרק 1).

סבוטז' נוסף בתהליך הצבר ההון הוא פולחן הזמן. לכל משטרי הכוח היו פולחני זמן שסבבו מועדי אלים-מלכים-כוהנים. אלו היו פולחני זמן אימפריאליים. משטר הכוח של ההון החל לסמן את הזמן כקשור בפולחן היחיד האגו סנטריסט באמצעות הכנסייה הפרוטסטנטית ("זמן הוא כסף"). זה היה הזמן הבורגני של החברה האזרחית. הזמן הקפיטליסטי נקשר תחילה לתהליכי השליטה בייצור, באמצעות מדידת הפריז, התפוקה לעובד, העלות לשעה, השיטה העשוונית, הדיוק בהתייצבות לעבודה והשעון המכני. פולחן הזמן היה בתחילתו נחלת מעגלי העסקים, ואילו הנתינים עדיין נחשבו לפסיביים. משטר ההון החדש הרחיב את חוגי הזמן והשליטם על הנתין. התשלובת מתנה את תודעתו לזמן התאגיד-מדיני. האנפוף המהיר והעצבני של השדרנים, ריצוד התמונות ומטחי הצלילים מסייעים להותירו שרוי בגירוי עצבי תמידי. אלה נדחסים למנות קצובות של זמן. חריגה ממנות אלה היא חילול קדושת ההון.¹⁵

סבוטז' רשתות הקונצנוס

יחד עם התפתחותו של זן הנתין הבורה במסך הטלוויזיה, התפתחה פעלתנות קולקטיבית תוססת בנתיבי התקשורת הבין מחשבתית. הפעילות מקנה לנתינים רגש של חירות ו**בחירה**, ובעיקר תחושה חמימה של מין שותפות ציבורית. כאן מוחדרת במלוא העוצמה התשלובת חדשות-פרסומת. אפקט הגירויים הבלתי פוסקים ברשתות המסרים הקצרים כמו אקס (לשעבר טוויטר), ווטסאפ, אינסטגרם ודומותיהן משתק את יכולת החשיבה עוד יותר מן הצפייה הפסיבית בטלוויזיה. הרשתות החברתיות מצליחות לחסל ביעילות סקרנות חקרנית, ספקנות וחיפוש דרך, שהם הבסיס ליצירתיות ולהתנגדות למציאות הנכפית, ובסופו של דבר – לפעולה לשינוי המציאות. לאט ובביטחון מאבדים הילידים את יכולת הקריאה והכתיבה העיונית לטובת טקסטים מהירים וקופצניים, תמונות נעות ו"שיח" קולני. אם עולה אי פעם אידיאה מהוססת חדשנית, היא תיבלע מהר בשצף המסרים ותשוטח לתוך העולם המוגבל של הקונצנוס.

במשטרי הכוח הישנים היו קיימות גומחות אוטונומיות שיחסי הכוח השוררים לא ניגעו אותם. היו תחומים וחללים שבהם הנתין יכול היה למצוא את עצמיותו התרבותית, האתנית, המינית. שם היה יכול לשוחח או לשתוק עם בני מינו, להפעיל את דמיונו האותנטי, הקהילתי, האנושי. הפינות החבויות הללו נפרצו במשטר הכוח החדש, בעיקר מאז שנכנסה הדמוקרטיה האינטרנטית. נתיני "ההמון הבודד" של שנות החמישים ו"הרוב הדומם" של שנות השבעים הוכנסו לתוך רשתות התקשורת התאגידיות-מדיניות והפכו להמון הסוער. ככל שהדמוקרטיה ההמונית התחזקה כך גדלו רווחי קבוצת **מטא (פייסבוק)** ושאר פירמות "השיטוף", המסר, השיח והרכילות, והתהדקה שליטתם של הארגונים התאגידיים-מדיניים. העמיק הפיקוח על מנהגיהם, צריכתם, מחאתם, עמדותיהם (הצפויות לרוב והחריגות הנצפות). תוך זמן קצר הפכו הרשתות למכשיר להפצת הודעות כוזבות מטעם, להאשמות בדויות, ובעיקר להפצת דיבה והכפשה. האוליגרכיות מכל סוג (של תאגידים עסקיים, ממשלתיים, מפלגתיים, של ארגונים צבאיים, כנסייתיים, ארגוני טרור, כנופיות פשע) למדו להשתמש ברשתות כמכשירי הסתה, השתקה, הטיה, דיסאינפורמציה, הסחת דעת, גיוס מיליציות, קריאות להפגנות תמיכה ובעיקר להטלת אימה ביריבים.

בעבר היו תחומים בעלי תארים מכובדים כמו "דוברות" ו"יחסי ציבור", אם כי גם אז אופי עיסוקם לא היה ברור. כיום הם נקראים בשמות עוצמתיים כגון "יעוץ אסטרטגי" ו"מודיעין עסקי", אולם מדובר בגלוי בארגונים

¹⁵ מעל לכל מתנשא פולחן הקפיטליזציה, שהוא תמצית מזוקקת של מחיקת העבר מן התודעה והפיכת הקיום האנושי לזרם של חלקיקי זמן עכשוויים המכוונים אל העתיד. בשפה הילידית במשטר ההון: "עזוב אותנו ממה היה. מה עושים עכשיו".

שמרוריים מחיפוש מידע מכפיש, מציתות וחדירה לחיי היחיד, מהכוונת "דעת הקהל", מהתערבות בבחירות, מריגול עסקי ומהטלת רפש תקשורתי ביריבים.¹⁶

הצבר ההון מבוסס בחלקו על יכולת הסבוטז' הטכנולוגי. יכולת זאת נבנית באמצעות שליטה בהיררכיות החינוך ובתכנון, בתקציבי המחקר ופיקוח על כיוונו. בעבר היה ניתן להפריד במידה מסוימת בין המדען ההולך בדרכו "הסהרורית", לעתים המרדנית והבלתי צפויה, לבין הארגון האקדמי הנוקשה וראשו הדוגמטיים.¹⁷ הצבר ההון החדש אינו מסתפק עוד בשליטה ובויסות הידע הטכנולוגי אלא משתלט בשיטתיות על **המחשבה המדעית**. "הקהילה המדעית", כינוי המרמז על אוטונומיה, מזמן משובצת בחוזקה בהיררכיה התאגידית-מדינית. אין מדובר רק בסבוטז' קרנות המחקר, המינויים האקדמיים והפרסומים בכתבי העת האקדמיים, אלא בהשתלטות על **היצירתיות המדעית**. הולך ומתגבש מדע חדש: "מדענות המדע" (science of science). מדע זה, מסבירים נביאיו, "...חותר לנבא תגליות, לדעת מראש את טיבו של הצפוי להתגלות, על ידי מי, מתי והיכן. מדע זה חודר כמעט לכל האספקטים של המדע המודרני, למן המדענים הבודדים ועד לכתבי העת המפרסמים, למן גופי המימון ועד לוועדות גיוס המדענים" (Clauzet, Larremore, and Sinatra 2017: 477).¹⁸ הציטוט מן המאמר בכתב העת המדעי לא פורסם כביקורת חלילה, אלא כניסיון להצגת חדשנות מדעית. פשוט נפלאות המדענות למען הצבר ההון.

הסבוטז' על המדע אינו מתרכז בבלימת הידע המדעי בלבד. ההיררכיה האקדמית בנויה על מנגנוני סלקציה בדוקים המיועדים לסלק סוטים ומתנגדים ולבלום בעלי מחשבה יצירתית עוד בשלבים הראשונים של פריחתם.¹⁹ הסבוטז' על הידע חותר להתפשט ולסלק את המדע העממי האוטונומי ולמלאו בידע מטעם. פריצת האינטרנט הגלובלי אפשרה לסלק הצידה את הפינות שבהן פעלו מפיצי הדעת החובבניים, ובמקומם נכנסו עסקי תרבות הידע ההמוני, הלא הם אתרי הידע הזמין, ובראשם האנציקלופדיות הדיגיטליות. הפתיחה החלה, בדומה לעסקי הכוח של מטא (פייסבוק) ודומיו, בהכרזה אודות שחרור המחשבה האנושית הדווייה מכבליה. מלכתחילה בלטה **ויקיפדיה**, שהכריזה על מבצע הפצת "ידע אוטונומי" נטול מומחים המחזיקים בידע בלעדי ויקר. מטרתה, בדומה לאנציקלופדיות הרשת החינמיות שהתפשטו במהירות, הייתה לאפשר לילידים דמוקרטיה של ידע חופשי חסר גבולות. אין צורך עוד במתווכי ממסד המוכרים ידע מוטה. במקום זאת הרשת האינטרנטית מספקת ידע מקורי ישיר ובחינם. ויקיפדיה למשל היא **"אנציקלופדיה שכל אחד יוכל לערוך משום שאיש אינו מחזיק באמת, רק האנושות כקולקטיב מחזיקה באמת"** (הארץ, 17.1.2021). פשוט גן עדן לאנושות צמאת הדעת.

וכאן חוללו ויקיפדיה ותחליפיה נפלאות. תוך זמן קצר האנציקלופדיות להמונים נמלאו בהמולת שקרים, קנוניות, חיסול חשבונות, השתלת ידיעות כוזבות, ערכים מזויפים, הכפשות, לשון הרע, טעויות הנובעות מחסור הבנה בנושאים הנדונים או סתם מבורותם של הכותבים והעורכים. הדברים הגיעו לידי כך שהמייסד היומרי של ויקיפדיה הוצא להורג ביריות ב-2005 על ידי מתחריו, אשר טרחו לשכתב את קורות חייו בויקיפדיה, אף שהוא גופו היה מצוי לחלוטין במלוא חייו. הסיפור העיקרי הוא היומרות של עורכי ויקיפדיה לעסוק בנושאים שהם חלק מקונטקסט היסטורי-פילוסופי שלם, האוצר בחובו שכבות רבות הנתונות במחלוקת. התיאור הטכני ששופך מעתיק ומשכתב בויקיפדיה בדרך כלל מטעה את הקוראים, מספק להם ידע חלקי ומלעיט אותם בדעותיו

¹⁶ כך לדוגמה הציג צבי נווה בעל פירמת **שירותי יעוץ אסטרטגי** (CGI GROUP) את חלקו במעורבותו בבחירות בגיאורגיה ב-2018: "נשכרנו לעזור לה להביא איזה מידע רפשי על הצד השני" (עידן 2021). בבחירות בישראל 2019 (סיבוב שני) הפירמה נתנה שירותי הכפשה למפלגת "כחול לבן" נגד מפלגת "הליכוד" ובסיבוב שלישי, לאור הצטיינותה, היא נבחרה לספק ל"ליכוד" מידע מכפיש על הלקוח הקודם שעמד בראש "כחול לבן" בנימין גנץ (שם). גדולה ממנה במוניטין שירותי ההשחרה היא **בלק קיוב** (Black Cube) הידועה ברחבי העולם ביכולת חדירתה לצרכי ריגול והפצת מידע זדוני בשירות לאוליגרכיות התאגידיות-מדיניות.

¹⁷ Bichler and Nitzan (2015: 1-12); Koestler (1959)

¹⁸ פרטים על הסבוטז' המדעי ראו: Bichler and Nitzan (2015: Ch. 11; 2018b, 2023b).

¹⁹ Bichler and Nitzan (2015)

הקדומות. העורכים המתחרים המכרכרים סביב הערך ומוחקים ומשכתבים אותו הלך ושוב גורעים עוד יותר מערכו. לעתים הערך מקבל צורה של שדה קטל עם עשרות גרסאות ותיקונים המעידים על כך שמדובר בשיח ברמת התשובות חדשות-פרסומת. כאן נמצא מרכז כוחם של אתרי הידע החינמיים: אין עוד צורך לרכוש ספרים, להתעמק בהם, לקרוא בעיון מאמרים, לבלות בספריות, לחשוב בספקנות, להרהר, ללמוד. המזון הסינטי של ויקיפדיה נספג בקלות בווריד. יתכן שמשום כך הנהלת ויקיפדיה מגדירה עצמה כ"חוכמת המונים".

מאחר שמדובר בידע דמוקרטי, מקורי וחופשי, הרי כמו באגדות הניאו-קלאסיות אודות השוק החופשי, שהוא כידוע לכל חכמי ההמון אבי הדמוקרטיה – גם כאן שולטת היררכיה מבוצרת. בויקיפדיה העברית המצב נראה גרוע יותר מאשר בשפות ובמקומות אחרים בעולם. "מסתבר שדווקא הדמוקרטיזציה של האנציקלופדיה הביאה לריכוז השליטה בידיים מועטות. בגרסתה בישראל, מדובר בכמה עשרות אנשים... השולטים באופן מוחלט בתוכן שהישראלים צורכים מדי יום. רובם פועלים תחת שמות בדויים ואינם מוכרים לציבור" (בן יעקב וכהן 2018). השיחות של כתביהארץ עם הכותבים הבולטים בויקיפדיה בעברית "...משרטטות את אחורי הקלעים של ארגון הידע בישראל. הן מלמדות קודם כל עד כמה גישת העורכים בישראל שמרניות ביחס לעולם. איך עוסקים בויקיפדיה ישראל במחיקה שיטתית של תכנים שנתפסים לא ראויים מתוך גישה אידיאולוגית שמאפיינת את ויקיפדיה בעברית יותר מכל קהילה אחרת. איך גישה כוחנית וחשדנית מגבילה את השיח ומשאירה את ההשפעה אצל קבוצה סגורה של עורכים..." (שם).

אולם מה באשר למידע פשוט לבני אדם מצויים העסוקים במלאכת קיומם ושאינן בידם פנאי להתרכז באיסוף, השוואה ועיון בטקסטים מרובים? האין אפשרות שהערך יוצג מבלי שתבחש בו ידם הארוכה של כותבים ועורכים בעלי "גישה כוחנית וחשדנית"?

הבעיה היא שאין לסמוך על קבוצה סגורה מסוג זה. אפשר אולי להניח שקיימים ערכים אשר בהם כתבן-עורך מסוגל להעתיק נכונה מאנציקלופדיות ממוסדות שונות מבלי לשתול את דעותיו ואף מבלי לחשוף את חוסר בקיאותו בנושא. אולם בנושאים רבים, רבים מדי, בעיקר רדיקליים או חדשניים – בכל תחום, אף במדעים "מדויקים" – מומלץ להימנע מאנציקלופדיות מסוגן של ויקיפדיה וחוכמת ההמון (אלא לשימוש חיצוני בלבד). יש להניח שאם כתבני ויקיפדיה היו נתקלים במסעותיהם בשנת 1905 בתיאוריית היחסות הפרטית, מן הסתם היו דואגים לצטט באופן מסודר כמה מורים לפיזיקה מקרואטיה שפוטרים אותה כאבסורדית ובעלת סממנים מיסטיים (התכווצות הזמן ??), ואת מחברה, הפקיד האפור ממשרד הפטנטים בברן, כתימהוני, "כלב עצל" שלא היה עובר אצלם בחינה במבוא לפיזיקה קלאסית.

ויקיפדיה-ישראל ותיאוריית ההצבר הדיפרנציאלי

עד עתה ברור לקוראי הספר, גם אם תוכנו מעורר מחלוקת, שמדובר בתיאוריה כלכלית פוליטית חדשה. בספר הצגנו עד עתה ביקורת רדיקלית על האסכולות הליברליות, המרקסיסטיות והפוסט-מודרניות. הביקורת התמקדה בכלכלה הפוליטית הניאו-קלאסית (מדע הכלכלה) ובכלכלה הפוליטית המרקסיסטית והניאו-מרקסיסטית. ואף לקוראים שחלפו על דפי הספר ברפרוף, ברור שתיאוריית הון-כוח דוחה לחלוטין הן את תיאוריית הערך של התועלת (השולית), שהיא הדוקטרינה הדומיננטית בקפיטליזם, והן את תיאוריית הערך של העבודה (העודפת), שהיא הדוקטרינה המרכזית במרקסיזם. הספר עוסק בהפרכה שיטתית של שתי

הדוקטרינות ותיאוריות הערך שלהן, תיאורטית ואמפירית. במקומן הוא מציג את תיאוריית הערך החדשה של הכוח.²⁰

נשוב ונזכיר את עיקרי תיאוריית הון ככוח העומדת בניגוד מוחלט לשתי האסכולות הבסיסיות האחרות השולטות במדעי החברה והרוח בימינו: ראשית, תיאוריית הערך החדשה שלנו אינה מבוססת על ארגון הייצור או הצריכה ואף לא על ההיצע והביקוש לסחורות, אלא על יחסי שליטה ממוסדים הניתנים לכימות. בעוד שהדוקטרינות הליברליות והמרקסיסטיות מבוססות על עולם ייצור ריאלי שממנו נובעים המחירים והרווחים, תיאוריית הון-ככוח רואה במחירים וברווחים (וביחסים ביניהם) את מהות יחסי השליטה בעולם החברתי של משטר ההון. יחסי שליטה אלה קובעים בין השאר את ארגון הייצור והצריכה.

שנית, בעוד שהליברלים והמרקסיסטים טוענים שההון הפיננסי הינו השתקפות הפעילות של ההון הריאלי – תיאוריית הון-ככוח שוללת את עצם קיומו של הון ריאלי ומציבה את ההון כמהות פיננסית בלבד. ההון הוא אך ורק פיננסי והוא הגורם הבלעדי השולט במשטר הקפיטליסטי. ההון ומחירו המשתנה משקפים את תהליך ההצבר הדיפרנציאלי שהוא התהליך המרכזי במשטר.

שלישית, בעוד שהדוקטרינה הניאו-קלסית מכניסה את ההון לספרה הכלכלית ומפרידה אותו, כהנחת יסוד אנליטית, מן הפוליטיקה והחברה – תיאוריית הון-ככוח טוענת שתהליך הצבר ההון הולך וממזג את כלל יחסי הכוח בכל תחומי החברה האנושית שתחת המשטר הקפיטליסטי. הקפיטליזציה אינה תהליך כלכלי אלא תהליך כוחני, שבו מלכתחילה נמדדים יחסי הכוח הדיפרנציאליים המסועפים בתוך כלל תחומי החברה. הצבר ההון הינו תהליך כלכלי ופוליטי בעת ובעונה אחת ללא הפרדה.

רביעית, הדוקטרינות המרקסיסטיות מפצלות את עולם התשתית החומרי של הייצור והעבודה מעולם העל של הפוליטיקה והלגיטימציה של יחסי הייצור. בתיאוריית הון-ככוח, לעומתן, קיים עולם ריאלי אחד בלבד, והוא עולם ההון, וההון הוא תמיד פיננסי ואך ורק פיננסי, ומחירו הוא שקובע את כלל המציאות האנושית.

לבסוף, נקודה חשובה ואולי המרכזית ביותר. תיאוריית הון-ככוח אינה מתיימרת להציע תיאוריית-על כללית הטובה לכלל האנושות. התיאוריה עוסקת בפיצוח הסדר הקפיטליסטי המוכתב על ידי ההון הדומיננטי, באמצעות המנגנונים של ההצבר הדיפרנציאלי. יתר על כן, כשאנו עוסקים בהון הדומיננטי ובמבנה ההיררכיה התאגידית-מדינית אין אנו עוסקים במשוגותיהם של השליטים כיחידים וכקבוצות. אין אנו מתייחסים למזימותיהם ולתכניהם. זאת אנו מותירים לתיאוריות המייחסות חשיבות מרכזית ל"מנהיגים", אומות, גזעים, תרבויות, מנטליות ולאלה שניזונים מטריזם, כמו רשתות חברתיות ואנציקלופדיות חינוכיות.

לעומת תיאוריות אופנתיות אלה, חותרת תיאוריית הון-ככוח להציג סדר דטרמיניסטי של הצבר ההון. אם יש משמעות ל"מדעי ההתנהגות" האנושית היא מצויה במהות יחסי השליטה. השליטים כיחידים, כקבוצה או כמעמד אכן "מתנהגים" לפי דפוסים מכניים "טבעיים" וצפויים. הם מותנים להתנהג על פי ההיגיון שמכתיב סדר ההון. קל לצפות את הסיבתיות הפשטנית של הקפיטליזציה על שלל פולחניה, כפי שנראה בהמשך הספר. התיאוריה אם כן, מציגה יחסי כוח המבוססים על סדר שיטתי (רציונלי) שניתן לפצח את הקוד הסימבולי שלו. אך גם אם הצלחנו לפצח את קוד השליטה בן זמננו, אין זה אומר שהבנו את כלל בני האדם, את מחשבותיהם, את "הכרתם", את "תודעתם", את "מודעותם". המין האנושי הוא מאגמה עברונו. חזית חלקה הטומנת בקרבה מגוון הגיונות וסדרים בלתי ידועים אשר שפת השליטים אינה יכולה להם. עד כאן, כמה אספקטים מן התיאוריה שלנו.²¹

²⁰ תיאוריית הערך של התועלת (the utility theory of value). תיאוריית הערך של העבודה (the labor theory of value). תיאוריית הערך של הכוח (the power theory of value).

²¹ סיכום ממצא של ההבדל התהומי בין תיאוריית הון-ככוח לבין התיאוריות הליברליות והמרקסיסטיות נכתב במאמר שפרסמנו ב-2021 בכתב העת *Real-World Economics Review* שכותרתו בתרגום לעברית הייתה: "בלתי ניתן לגישור: מדוע כלכלנים פוליטיים אינם מסוגלים לקבל את תיאוריית הון-ככוח" (Bichler and Nitzan 2021). ובהרחבה: Bichler and Nitzan (2023a).

חלקים עיקריים מן התיאוריה הוצגו בעברית בספר שיצא ב-2001 בהוצאת כרמל הירושלמית ובמהדורה שנייה מורחבת ב-2007 בהוצאת פרדס החיפאית.²² ומיד הסתערו עליו כתבני ועורכי ויקיפדיה.²³ קשה להניח שהם התפנו לעיין בו, ללמוד את הנושא המורכב מרבדים עמוקים ומסועפים, אבל ברור שהיה חשוב לבטלו ולהכפישו. הנה כמה מההברקות: "ספר מאת שמשון ביכלר ויהונתן ניצן הטוען, כי אירועים מדיניים, פוליטיים וכלכליים מרכזיים כמו מלחמות ישראל, הסכמי שלום או האינפלציה נובעים ממזימה שרקמה אליטת הכוח הישראלית" (ויקיפדיה, 17.2.2008).

בסעיף "תיאוריית ההצבר הדיפרנציאלי" נכתב: "לטענת ביכלר וניצן מורכבת כל חברה, ובכלל החברה הישראלית, משלוש יחידות מונוליטיות בולטות: אליטת כוח קטנה, קבוצת 'סייענים' המגוננת ומסייעת לאליטת הכוח, והמוני העם ... חלק חשוב בהצלחת מזימתה של אליטת ההון מהווים שלוחיה, הסייענים העוזרים לה בהפצת תעמולה כוזבת" (שם, 5.2.2021).

בסעיף "יסודות התיאוריה" למדנו: "הספר מבוסס בעיקרו על שילוב בין הרעיונות הבסיסיים של התיאוריה המרקסיסטית, כפי שניסח אותה מרקס, ופיתוחים מאוחרים יותר כמו 'אימפריאליזם' של ולדימיר איליץ' לנין או 'התורה המוסדית' של ובלן וממפורד" (שם, 17.2.2008). "ניצן וביכלר מאמצים את ליבת התיאוריה של מרקס, היא תיאוריית הערך של העבודה בקבעם כי 'אין ספק שמרקס צדק, שהערך הינו ביטוי של אותו חלק מכלל זמן העבודה החברתי אשר נדרש לייצר אותו'. באופן דומה הם מאמצים את עיקרו של הטיעון הלניניסטי בדבר היווצרותו של מנגנון של 'קפיטליזם מונופולי' והרעיון כי 'אימפריאליזם' הפך לתופעה בלתי נמנעת של 'הקפיטליזם המונופולי'" (שם, 5.2.2021). "מובלן, ממפורד ומאחרים – אף הם כותבים בזרם המרקסיסטי – הם נוטלים את הקביעה כי 'ייצור הוא תהליך חברתי מקיף, שאינו ניתן להפרדה ולפירוק לגורמי ייצור בעלי סגולות פריון'" (שם, 17.2.2008).

וכך חבורה של בורים, שידועים הכול באמצעות "חוכמת ההמון", מציגים בשחצנות אוסף של שקרים, חוסר ידע מינימלי, ובעיקר שמרנות חשוכה ואיבה לכול החדש. שהרי, בערות היא כוח.

כיצד עובד מוחם של בורים הנחבאים מאחורי חוכמת המון? ברור. הספר ביקר את הדוקטרינה הניאו-קלסית (מדע הכלכלה) ובעיקר את אגפה המוניטריסטי שבראשו עמדו מילטון פרידמן ואסכולת שיקגו. מכאן שאנו המחברים חייבים להיות "סוציאליסטים", משמע "מרקסיסטים" או אפילו "לניניסטים". וכי מה עוד הם יכולים להיות? וכאן מגיע החלק המרשים בהשכלת העורכים: המחברים ביכלר וניצן מאמצים בסופו של חשבון את "תורת הערך של מרקס", ומכאן גם את "הפיתוחים המאוחרים" מתוצרת לנין. בקיצור, שורה תחתונה: המחברים הינם מרקסיסטים לניניסטיים המאמצים בחום את תורת "האימפריאליזם", יחד עם הטיעון הלניניסטי בדבר היווצרותו של מנגנון "קפיטליזם מונופולי". עם מרקס, לנין ותורת הערך של העבודה, המחברים מכניסים לחבילה גם יצורים מפקפקים כמו ובלן וממפורד מן "הזרם המרקסיסטי".

²² ביכלר וניצן (2001) וניצן וביכלר (2007). שתי ההוצאות הוציאו את הספר על חשבונן ללא סבסוד מטעם. אחד הסבוטז'ים החשובים בהיררכיה האקדמית, הוא מימון באמצעות כספים מטעם. כמעט כלל הספרים האקדמיים היוצאים לאור בעברית ממומנים באמצעות קרנות אקדמיות מטעם. כל אקדמאי המחזיק ב"תקן" בארגון אקדמי, מקבל מדי שנה מות"ת, כלומר מן הממשל, מענק אוטומטי למחקר ולפרסומים ועוד כספים לפי בקשה לקרנות מחקר. ברוב הספרים האקדמיים המהודרים שיוצאים בעברית בישראל ההוצאות לאור דורשות ומקבלות מהמחברים לפחות 25,000 ₪, ובדרך כלל הרבה יותר. בספרים שלנו בכל השפות – באנגלית, בצרפתית, בספרדית, בקוריאנית וכמובן בעברית – מעולם לא הסכמנו להשתתף בהוצאת הספר. תמיד ההוצאות לאור לקחו על עצמן את הסיכון. כך למשל, ספרנו *Le Capital Comme Pouvoir* שיצא ב-2012, גרם כמעט להתמוטטות ההוצאה לאור Max Milo משום שעורכי ההוצאה לאור, אשר סברו שבידיהם ספר חדשני שיימכר היטב, לא לקחו בחשבון שהספר יוחרם על ידי הרדיקלים והמרקסיסטים בצרפת (Nitzan and Bichler 2012). בכל הספרים שלנו, אנו מוותרים על התמלוגים תמורת קבלת הזכויות חזרה מן המוציאים לאור לאחר כשנתיים. כך אנו יכולים לפרסמם בחינם באתר שלנו bnarchives.net.

²³ מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום https://he.wikipedia.org/wiki/מרווחי_מלחמה_לדיבידנדים_של_שלום

מתוך עיון בערכים אחרים של כתבני הערך התברר שהשכלתם כה גדולה, עד שביקורת על "תחרות" ו"שוק" משמעותה באופן אוטומטי, "סוציאליזם", שגורר כמובן "התערבות ממשלתית", "רגולציה". זהו. האפשרויות פשוטות: או שאתה קפיטליסט, תחרות, שוק חופשי ואוהב ישראל בעל ראש יזמי טוב – או שאתה סוציאליסט, התערבות ממשלתית, ביורוקרטיה, פנקס אדום ואנטי ישראלי ואנטי אמריקאי הרואה בכל הפשוט והמובן מאליו סוג של מזימה.²⁴ חוכמת המונים.

חלק הכרחי מעיצוב הקונצנזוס הוא תהליך ההכפשה, וכתבני עורכי ויקיפדיה-ישראל מומחים בכך. ההכפשה נעשית באמצעות "מקורות אמינים", שהרי חוכמת ההמונים חייבת להסתתר מאחורי בורות מלומדת. אם הקורא בערך "הצבר דיפרנציאלי" המופיע בוויקיפדיה-ישראל אינו למד מאומה (מאחר שכותביו לא למדו אותו ולא מבינים בנושא), חשוב שסיסמאות "המרקסיזם לניניזם" ו"ההון המונופולי" יקבלו אישור מהיררכיית הכוח האקדמית. ראוי לציין שעל תיאוריית הון-ככוח ותיאוריית ההצבר הדיפרנציאלי נכתבו במהלך השנים ביקורות רבות בעולם, לטוב ולרע, רובן על ידי כלכלנים פוליטיים בקיאים והופיעו בכתבי עת אקדמיים שעוסקים בנושאים קרובים. ויקיפדיה-ישראל?

"על הספר התפרסמו עד כה שתי סקירות של כלכלנים. סטיבן פלאוט, פרופסור למנהל עסקים באוניברסיטת חיפה המזוהה עם מתנגדי השמאל הקיצוני האקדמי, ביקר בחריפות את הספר, ובייחוד את הסתמכותו על תיאוריות מרקסיסטיות אותן הוא משווה לשימוש ב'פרנולוגיה או אלכימיה' וגורס כי מבורותם של הכותבים בתחום הכלכלה ומדע המדינה, כפי שהיא נחשפת בספר, מעלה ספקות ביחס ליכולתם 'לעבור מבחן שנה ראשונה בכלכלה, וספק אם היו מצליחים גם בשנה הראשונה במדע המדינה'" (שם, 17.2.2008). זהו. "הסתמכות על תיאוריות מרקסיסטיות" הזכרנו? חובבנים, אמרנו?

"כלכלן אחר, יקיר פלסנר, גורס כי הספר 'בעל הגוון המרקסיסטי' מנסה להמיר את הפרשנות המקובלת להיסטוריה של ישראל בתיאור 'חובק כל המעגל בהתפתחות המדינה כחברה קפיטליסטית'". ובקיצור בשורה התחתונה: "הספר לא היה ראוי לצאת לדפוס" (שם, שם).²⁵ שתי הביקורות, אם אפשר לקרוא להן כך, נכתבו בידי שני מדעני כלכלה הידועים בחדשנותם והופיעו בשני עיתונים זוטרים מסובסדים מטעם העוסקים במזרח התיכון. כתבני עורכי ויקיפדיה משקפים את חוכמת ההמון הישראלית. רמייה, בורות, מריחת סיסמאות אודות המרקסיזם לניניזם, אימפריאליזם, ההון המונופולי ותיאוריית הערך של העבודה, הם חלק מן הקונצנזוס.²⁶

²⁴ הסקה מבריקה זאת התבררה מתוך תגובה שוצפת למאמר שכתבנו בעקבות הזמנת עורך מוסף *ממון* של ידיעות אחרונות. כותרת המאמר הייתה: "מילטון פרידמן: אני תמיד צודק". המאמר פורסם לראשונה בגרסה מצונזרת במוסף *ממון* ב-30 ביולי 2002, ולאחר מכן בגרסה ארוכה יותר ב*מאיל הקורא* ב-17 בפברואר 2005. רוב המגיבים והכתבים באתר היו חובבנים שלא למדו כלכלה אבל הכריזו על עצמם כחסידי של פרידמן. הם הגיבו בזעם, שעיברו היה הטחת סיסמאות בעד "שוק חופשי" ונגד "התערבות" ו"ריגול" כלשונם (כנראה גרסה עברית ל-regulation). התברר שהם מעולם לא קראו, או אולי לא היו מסוגלים לקרוא, את המאמרים והספרים האקדמיים של פרידמן, אלא רק את ספרו הפופולרי שלו *קפיטליזם וחירות*, שתורגם לעברית (ובויקיפדיה-ישראל הוגדר כ"ספר פילוסופי", לא פחות). מאוחר יותר התגלה שכמה מהמגיבים באתר השתתפו בכתובת הערך בוויקיפדיה. להלן קישור למאמר ב*מאיל* בתוספת תגובות החסידים והערות. <https://bnarchives.net/165>

²⁵ פלסנר היה מרצה לכלכלה חקלאית ברחובות, מונה על ידי ארידור שר האוצר מהליכוד, לסגן נגיד בנק ישראל. יחד עם עזרא סדן, אף הוא מהפקולטה ברחובות, שהיה מנכ"ל משרד האוצר בזמנו של ארידור. יחד הם היו אמורים לספק לגיטימציה אקדמית ל"כלכלת צד ההיצע" של רונלד רייגן בגרסתה הישראלית-לבנטינית. התוצאה הייתה שבכהונתם האינפלציה הרשמית (למעשה הסטגפלציה) הייתה מעל 400%. על מעללי ארידור ושות' נכתב בספר, שאותו פלסנר הכפיש בביקורתו. וכי כיצד יתגונן המסכן אם לא באמצעות אלות וקללות? (ראו: ביכלר ניצן 2007: פרקים ד-ה).

²⁶ ב-2007 קיבלנו פניה מפתיעה מאחד שהציג עצמו ככותב-עורך בוויקיפדיה-ישראל, אשר לזכותו מאות ערכים. הוא כתב שהוא מעוניין לשכתב את הערכים בוויקיפדיה העוסקים בנו ובעבודותינו ולהציגם באור הנכון, משמע לייפותם. לא טרחנו כמובן לענות, אולם מתהלכות שמועות כי קיימים לא מעט כתבנים-עורכים העוסקים במין סבוטז' של כתיבת פרופילים או תיקון פרופילים בתשלום. הם עושים זאת למען אנשי עסקים ו"אנשי ציבור", המעוניינים בפרסום שמם ומעשם אולם נטולי יכולת כתיבה. הם עושים זאת גם למען קידום ארגונים, מיזמים ופעלולים. וכן הם עושים למען ארגונים ובני אדם היראים מהכפשה או המעוניינים במחיקת עובדות לא נעימות מהזיכרון או בהבלטת ובייפוי עובדות. זה כנראה חלק בלתי נמנע מעסקי חוכמת ההמונים שמנהלת ויקיפדיה-ישראל.

כאן המקום להעמיד את הדברים על מקומם, גם למען קוראי ויקיפדיה-ישראל: כרזות הרהב האלה אודות המרקסיזם לניניזם, האימפריאליזם, וההון המונופולי, בולטות לנוכח החרם שמטילים עלינו ועל תיאוריית ההצבר הדיפרנציאלי כל כתבי העת הרדיקליים המרכזיים בשני העשורים האחרונים.

ההתחלה, יש לציין, הייתה מבטיחה. במרוצת שנות התשעים של המאה העשרים התפרסמו מאמרים שלנו בכתבי העת המדעיים בכלכלה פוליטית רדיקלית.²⁷ הם היו חשובים לנו, משום שכתבי העת האקדמיים במדעי החברה הקונבנציונליים, בעיקר במדעי הכלכלה, הפוליטיקה והחברה, לא היו מוכנים לפרסם את מאמרינו ודחו אותם בתירוצים שונים.

כתבי העת הרדיקליים בכלכלה פוליטית היו היחידים מבין כתבי העת האקדמיים שפרסמו עבודות שלנו, והדבר לא היה פשוט: מעטים מהם היו בעלי איכות המסוגלים לגייס קוראים-שופטים בעלי מומחיות ובעניין זה לא היינו יחידים, משום שבהעדר אלטרנטיבה, רבים מן הכותבים הרדיקלים באקדמיה ומחוץ לאקדמיה ניסו לפרסם אצלם וההמתנה הייתה ארוכה, לעתים שנים.

יש להודות בהגינות, כי השופטים וכותבי חוות הדעת המרקסיסטים מטעם כתבי העת סבלו בשקט את תיאוריית הון-כוח ואת הביקורת שלנו על התיאוריה המרקסיסטית ועל התיאוריות הניאו-מרקסיסטיות, בהן תיאוריות האימפריאליזם למיניהן, ובמיוחד את הביקורות הקטלניות שלנו על תיאוריית הערך של העבודה.

אף בכנסים השונים של "האגודה לכלכלה הפוליטית רדיקלית" (URPE), או של *Rethinking Marxism*, הופענו בפאנלים שעסקו בנושאים תיאורטיים גלובליים בלי שהתעוררו בעיות קשות, למרות הוויכוחים הטעונים. הדעה הרווחת אז הייתה, שבגלל העבודה האמפירית המתוחכמת שלנו חבל לשלול לחלוטין את עבודתנו, כי בסופו של דבר יהיה ניתן למצוא דרך שתגשר בין התיאוריות שלנו, כולל תיאוריית הערך של הכוח, לבין התיאוריות הרדיקליות המסורתיות, כולל תיאוריית הערך של העבודה. מילת המפתח שחזרו עליה באוזננו הייתה bridging.

אלא שבשנת 2004 התפרסם מאמר שלנו בכתב העת הרדיקלי *Journal of World Systems Research*

שעסק במלחמת המפרץ השנייה ובאופיין החדש של המלחמות בעולם שאחרי המלחמה הקרה.²⁸

במאמר ביקרנו קשות את תיאוריית הניאו-אימפריאליזם המרקסיסטית לניניסטית המקובלת בווריאנטים שונים על השמאל הרדיקלי בימינו, כולל הפוסטיסטים (מבלי שהם מודעים לכך). לנו תיאוריה זאת נראית בלתי רלבנטית למציאות המאה ה-21 ולמעשה, באספקטים רבים, שמרנית ואנטי מהפכנית. מאמר ארוך ושלם יותר, שהציע חלופה תיאורטית ואמפירית לתיאוריות הניאו-מרקסיסטיות הנשענות על תיאוריות האימפריאליזם, ההון המונופולי, התלות, והסיסטמה העולמית (ראו לעיל פרק 9 בספר) התפרסם מאוחר יותר, ב-2006, בכתב העת הרדיקלי להיסטוריה עולמית *Review* שעורכו היה עמנואל וולרסטיין.²⁹

מיד לאחר הפרסום ב-2004 נערך עמנו ראיון ארוך ותוקפני ברדיו הציבורי KPFA בברקלי (קליפורניה) שהתמקד בתיאוריה שלנו, אשר שללה את תיאוריות האימפריאליזם הניאו-מרקסיסטיות כגורם מפתח להסבר פלישת צבא ארה"ב לעירק בתחילת המאה העשרים ואחת.³⁰

כמה חודשים לאחר מכן הוזמנו לכנס Marx International באוניברסיטת נאנטר שבפרס, אשר עסק במלחמות אימפריאליות כהשתקפות של קונפליקטים חברתיים.³¹ על פי התוכנית המקורית היינו אמורים להציג את המאמר כנגד תיאוריית האימפריאליזם בפתיחת הכנס באולם המרכזי. כמה שעות לפני הפתיחה נאמר לנו

²⁷ החשובים ביניהם היו: *Journal of Review, Science & Society, Capital & Class, Review of Radical Political Economics* ו-*World System Research*.

²⁸ Bichler and Nitzan (2004a)

²⁹ Nitzan and Bichler (2006). כותרתו של המאמר יכולה להעיד על תוכנו: "New Imperialism or New Capitalism?"

³⁰ <https://bnarchives.net/125>

³¹ Bichler and Nitzan (2004b)

לפתע על ידי המארגנים שהם נאלצים להיכנע ללחצים שמופעלים עליהם (הלחץ העיקרי כפי שהסתבר הגיע מ-Leo Panitch, פרופסור לכלכלה-פוליטית, עסקן רב פעלים, לשעבר מעורכי ה-Socialist Register שהרבה לפרסם בזמנו ב-New Left Review, והיה אחד מהמממנים המרכזיים של הכנס). הודיעו לנו כי הרצאה שלנו תיערך במועד מאוחר יותר ותועתק לאולם קטן צדדי, לפאנל שעסק בכלכלה הפוליטית של איראן.

המרצים והקהל המועט שנכחו באולם הצדדי היו ברובם פליטים גולים ממפלגת "טודה". הם אמנם קיבלו אותנו בסבר פנים יפות, אך לא היה הרבה משותף בין ההרצאה שלנו על משברי ההון הדומיננטי הגלובלי לבין ניסיונותיהם להסביר לעצמם את נפתולי הכלכלה הפוליטית של האייתולות.

המשבר הסופי התחולל בכנס שהוזמנו אליו ב-2005 באוניברסיטת סאסקס בבריטון.³² הפעם הנושא היה "הפיננסיזציה" של הקפיטליזם במאה ה-21. באולם המרכזי בפתיחת הכנס היצגנו את תיאוריית ההצבר הדיפרנציאלי, וכמובן את דעתנו על "הפיננסיזציה" ואת המשתמע ממנה לגבי הסדר הקפיטליסטי.³³ מולנו הופיע Gerard Dumenil, מומחה ידוע לתיאוריית הערך של העבודה ולתיאוריה המרקסיסטית על המשברים הקפיטליסטיים.

בסופן של ההרצאות היה ברור שאין אפשרות לגשר בין התיאוריה המרקסיסטית, הרואה ב"הון הפיננסי" מין השתקפות ניכוס "העודף" (surplus) המיוצר על ידי "ההון היצרני", לבין תיאוריית הון-ככוח שלנו. כבר אז בכנס אמרנו בלשון עדינה שיהיה זה קל יותר לגשר בין תיאוריית הקוונטים לבין תיאוריית היחסות מאשר למצוא משותף בינינו לבין המרקסיסטים.

מאז אותו כנס אפשר לומר שהוגפו בפנינו השערים בכתבי העת הרדיקליים החשובים. הספרים והמאמרים הרבים שפרסמנו בשנים שלאחר מכן העמיקו עוד יותר את הפערים. רוב המאמרים פורסמו ברבעונים משניים ובכתבי עת אינטרנטיים לא חשובים, בחלקם ללא שיפוט חיצוני. האתרים העיקריים שבהם פורסמו העתקי מאמרים שלנו היו של אנרכיסטים (לא ליברטיאניים) ותומכי ניהול עצמי.

ב-2018 הגיעה פנייה מפתיעה מ-Rethinking Marxism. עודד ניר, מרקסיסט שהיה מרצה באוניברסיטת אוהיו סטייט, התמנה לעורך גיליון מיוחד שהוקדש למלחמות במזרח התיכון, ופנה אלינו בבקשה שנכתוב מאמר. לאור הניסיון עם כתבי העת הללו, לא רצינו לכתוב כדי לקבל בסוף מיני תירוצים לדחייה, מה עוד שלמעשה איננו עוסקים מזה שנים בכלכלה הפוליטית של המזרח התיכון בכלל ושל ישראל בפרט. וכך כתבנו לו. אלא שהעורך התעקש וכתב לנו בין השאר:

אני בהחלט חושב שמאמר בסגנון שלכם אכן יתאים לגיליון. הקורלציה החזקה שאתם מוצאים בין קונפליקטים במזה"ת לבין הצבר ההון הדיפרנציאלי של חברות הנפט והנשק (ומעבר לזה – הקשר בין הקונפליקטים למחזורים הגלובליים של משטרי ההצבר) מאפשרת פרשנות של ההיסטוריה הציונית והישראלית השונה לחלוטין מזו של הביקורת הפוסט ציונית (או מזו הישראלית לאומית כמובן). לפי התיאוריה שלכם יוצא שאפשרות השלום אינה תלויה ברצון הטוב ובמוסריות הישראלית והפלסטינית, אלא היא תלויה – כל עוד הקפיטליזם הגלובלי קיים וכל עוד התלות בנפט כמקור אנרגיה נשמרת – ברווחים הדיפרנציאליים של חברות הנפט. לכן, שוב, אני חושב שחשוב מאד לכלול מאמר דומה בגיליון. זוהי פרספקטיבה שכמעט לא דנים בה, ושיש לה אפשרות לפתוח ערוץ של חשיבה ופעולה פוליטית שונה לגמרי ממה שקיים כיום. בקיצור, אשמח מאד אם תוכלו לכתוב משהו דומה עבור הגיליון.

³² Bichler and Nitzan (2005)

³³ כותרת ההרצאה שלנו הייתה: "Financial Capitalization and the Architecture of Capitalist Power".

בסופו של דבר, המאמר התפרסם תחת הכותרת: *נשק ונפט במזרח התיכון. ביוגרפיית מחקר*.³⁴ ולכן שמחנו ששנה לאחר מכן פנה אלינו *Revue de la Régulation*. זהו כתב עת אקדמי חשוב שהוקם על ידי מייסדי אסכולת Social Structures of Accumulation (SSA). אסכולה זאת הייתה אמורה למצוא דרך לפתרון ההפרדה המרקסיסטית המסורתית בין קווי הייצור התעשייתיים לבין "השתקפותם" בארגונים הפוליטיים והחברתיים. העיתון ביקש מאיתנו ריאיון על עבודתנו ועל הקשר בינה לבין התיאוריה המרקסיסטית בכלל ואסכולת SSA במיוחד. הריאיון יועד להתפרסם בגיליון מיוחד שכותרתו: *הצבר הון ופוליטיקה: גישות ורעיונות*.³⁵

אלא ששוב חזרנו לנקודת הפתיחה. הבעיה לא הייתה בתוכן הריאיון, שעל פי כל חוות הדעת היה "מעניין ומעורר ביותר", אלא בצורה. וליתר דיוק, במה שהעורכים כינו "הטון". הטון בעיניהם היה מעליב: "...במיוחד הדרך שבה אתם מבקרים כמה מחברים [כמו פוקו ואלתוסר] כדי להבדיל עצמכם מהם נראית חד צדדית לגמרי בעיני מועצת העורכים... היינו מבקשים מכם להציג את הביקורתיות שלכם על מחברים אחרים על בסיס יותר הוגן... לסיכום, מציאת הטון הנכון הינה האתגר שלכם בגרסה הבאה שתגישו לנו..." לא היה טעם להגיש עוד גרסה. היינו מנוסים מדי בצנזורות מטעם. כתבנו על כך מאמר קצר שתיאר את ניסיונונו הלא קצר עם עורכים מסוג זה. שם המאמר: *כתבי יד אינם בוערים*.³⁶ המשכנו הלאה. עד כאן, למען הקוראים שנקלעו לתומם, לרוב מחוסר ברירה, לסבוטז' של ויקיפדיה-ישראל. לואי פרדיננד סלין סיכם במשפט מחץ את מדינת הרווחה-מלחמה שהתפתחה מאז המהפכה הצרפתית כדי לייצר "חיילים בחינם" ואזרחים מאולפים: "אני מזהיר אתכם, כאשר שליטי העולם מתחילים לאהוב אתכם, סימן שהם מתכוונים להפוך אתכם לנקניקיות קרב..." (סלין 1932: 79). כאשר מיליונר משועמם, ממעריצי איין ראנד ופרידריך האייק, שסביבו רוחשת להקת חנפים שוחרי טוב והמוני קבוצות מתנדבים (עם גב פילנטרופי של *גוגל*, *אפל*, *מיקרוסופט*, *אמזון* ודומיהם), דואגים יומם ולילה להפיץ בחינם השכלה לילידים, סביר להניח שהם מתכוונים לדרוס את מעט המחשבה האוטונומית שנותרה בכם ולדחסה לתוך הקונצנזוס התאגידי-מדיני.

עד כן המובאות מפרק 13 בספרנו *ההון ושברו* (2022).

תגובות עורכי ויקיפדיה-ישראל

והנה, בשנת 2023 הופיע הערך "ההון ושברו" בויקיפדיה. הוא נכתב על ידי עורך שפוי וללא פניות, שתיאר בקצרה את התזות העיקריות שבספר, וכן ציין את מרבית הביקורות הטובות והרעות שהופיעו על תיאוריית ההון-ככוח שלנו בכתבי-העת האקדמיים השונים, הן הממסדיים והן הרדיקליים, בעולם. וכך נכתב בויקיפדיה-ישראל גרסת 2023 (משוחרר ב: https://he.wikipedia.org/wiki/ההון_ושברו).

³⁴ Bichler and Nitzan (2018a)

³⁵ הגרסה הראשונה של הריאיון הופיעה כנייר עבודה (Bichler and Nitzan 2020) שפורסם בהמשך ברבעון *Review of Capital as*

(Bichler and Nitzan 2023a) *Power*.

³⁶ Bichler and Nitzan (2023b)

ההון ושברו

ההון ושברו הוא ספר המציע דרך תאורטית חדשה להבנת מוסד ההון והמשברים המחזוריים של ההון.

תאוריית הון-כוח

על פי המחברים, קיימות שתי דוקטרינות עיקריות המסבירות את מחיר ההון: הכלכלה-הפוליטית הנאו-קלאסית (או מה שידוע כ"מדע הכלכלה Economics") והכלכלה-הפוליטית המרקסיסטית. המחיר, על פי הדוקטרינה הנאו-קלאסית, מבוסס על תאוריית הערך של התועלת (השולית) ואילו הדוקטרינה השנייה מתבססת על **תאוריית הערך של העבודה** (המופשטת). המחברים טוענים כי שתי הדוקטרינות מופרכות מכל נקודת מבט עיונית ואמפירית אפשרית, בהיותן מבוססות על הנחות שגויות והשקפות עולם שאינן רלוונטיות למאה העשרים ואחת. ראשית, הן רואות בהון אובייקט של ייצור כלכלי המופרד מן העולם הפוליטי-מדיני והתרבותי-חברתי. שנית, הן מפצלות את ההון לשתי ספרות – הון ריאלי והון פיננסי.

במקומן מציגים מחברי הספר תאוריה ערך חדשה המבוססת על יחידות כוח דיפרנציאליות. יחסי-הכוח מבוססים על סדר כמותי אוניברסלי וסדר זה מובע בסמלים פיננסיים בלבד.

לפי התאוריה החדשה, ההון אינו ישות כלכלית-יצרנית בעלת סגולות פריון. הוא אינו מלאי סחורות המייצרות סחורות, או **אמצעי ייצור** המתחברים לעבודה שכירה. הוא לא צבירת ידע וטכנולוגיה, ואף לא אוסף של יחידות תועלת או יחידות עבודה האצורות בסחורת ההון. ההון, לפי תאוריית הון כוח, הוא מוסד מרכזי של יחסי שליטה, המאפשר בין השאר, לשלוט בקווי הייצור והצריכה, במלאי הסחורות ובעבודה השכירה. מנגד, ההון אינו מוגבל לבתי-חרושת, מפעלים, מכרות ובניין, אלא הוא פרוס בכלל מרקמי החברה ההיררכית-מדינית כיום. מכאן נובעת ההבחנה הראשונה של המחברים: ההפרדה השלטת בתודעה בין מוסד ההון (המבוסס על יחסי חליפין) לבין מוסד המדינה (כמבוסס על יחסי עוצמה) מוטעת מיסודה.

הספר טוען כי אידיאת הפיצול בין הכלכלה התועלתנית ובין המדינה הכוחנית (או בין יחסי התועלת שבשוק לבין יחסי הכוח שבפוליטיקה) צמחה בעת עליית "**החברה האזרחית**" ומוסדה בסיפורי מלחמותיה נגד האצולה ו"המשטר הישן" באירופה. האידיאה היוותה אחת מהדגלים העיקריים בהיסטוריה הליברלית, אולם היא אינה רלוונטית עוד להוויה בת זמננו.

"הכלכלה" כלומר העבודה, הידע, הייצור והפריון, אינה מפיקה רווח. רק היכולת לשלוט בכלכלה היא הסיבה לרווח. ההון מכל סוג, בין אם הוא מכונה "ריאלי" ובין אם "פיננסי", אינו מייצר מאומה ואין בו סגולות פריון כלשהן. גם טכנולוגיה אינה מפיקה רווח. טכנולוגיות הלווין, השרת, המחשב, הסיב האופטי, הסלולר ושידורי הטלוויזיה אינן "מייצרות רווח", אינן "עושות כסף", ואינן "מפיקות הכנסות". לעומת זאת, הבעלים התאגידיים-מדיניים השולטים בתשתיות הטכנולוגיות וברשתות הידע הם בעלי היכולת לחלק-מחדש רווח מתוך ההכנסות בחברה האנושית.

כוח במשטר קפיטליסטי מוטבע בקניין הפרטי ובתהליך ההפרטה בכללותו. בדרך זאת הופך הכוח לסחורה, הניתנת לכימות, לפיצול למנות המופיעות ביחידות אנונימיות, לקניה ולמכירה. המשמעות של הכוח לעולם אינה חיובית אלא תמיד שלילית. במובן זה, הרווח אינו יכול לבוא מייצור אלא משלילת הייצור, מכוח האיום לשבש אותו, כלומר, על ידי כושר הדרה שיטתי. הבעלות על נכסים, כולל נכסים **טכנולוגיים**, מקנה לבעלים את הזכות להפקיע הכנסות לטובתם והזכות הזאת לרווח נובעת לא מיכולתם לייצר את הסחורות, להפיק את הטכנולוגיות, ולהנפיק ידע חדש אלא מיכולתם של הבעלים למנוע מן החברה האנושית את השימוש בסחורות, בטכנולוגיות,

בידע ובתשתית. יכולת זאת מתבטאת בכוחם לאיים בהשבתת ושיבוש מארג הייצור והתשתית של הלווין, השרת, המחשב והסיב האופטי ואף לממש איום זה. מידת היכולת הזאת למנוע, לחסום ולהשבית – היא שקובעת את מחיר ההון.

וכאן בולט אספקט מרכזי בתאוריית ההון החדשה: ההון על פי המחברים, אינו מפוצל לשתי מהויות – "הון ריאלי" ו"הון פיננסי" – כטענת הדוקטרינות הנאו-קלסיות והמרקסיסטיות, אלא הוא מהות אחת בלבד. ההון הוא אך ורק פיננסי.

המנגנון המרכזי של הצבר-ההון אינו חתירה להשגת "מקסימום רווח" או "מקסימום תועלת", כפי שטוענת הדוקטרינה השלטת, אלא בעלי-ההון חותרים "להכות את הממוצע", כלומר, להגדיל את השליטה בנכסים ביחס לשיעור המקובל של שיעור הגדלת הנכסים. מסחור הכוח והיוונו (הקפיטליזציה של יחידות הכוח) הוא תמצית משמעות ההון. ההיוון (capitalization), משמע, מחיר ההון, דורש תאוריית מחיר שתעמוד מול תיאוריות המחיר הקיימות וזאת למעשה תאוריית ההצבר הדיפרנציאלי (differential accumulation).

תאוריית ההצבר הדיפרנציאלי

הקפיטליזציה (ההיוון) היא הרעיון המרכזי במשטר הקפיטליסטי ועליה מתבססים יחסי-השליטה. היא מופיעה כאוסף סימבולים, שהקפיטליסטים דבקים בו.

בעל ההון (יחיד או ארגון) מצפה לזרם רווחים עתידי. את הציפיות לזרם רווחים זה הוא מייחס לגודל יציב – מין יתד שנהוג להישען עליה, המכונה "שיעור-רווח נורמאלי". ולכל זאת, הוא ממשיך ומייחס את התנודות והתפוצצות בעתיד, המכונות "דרגת הסיכון".

מושג זה עתיק כימי הקפיטליזם ולמעשה, לפי ביכלר וניצן, הוא המאפיין המרכזי שמסמן את ראשיתו של הקפיטליזם (בניגוד להיסטוריוסופיה המרקסיסטית, הרואה בעליית מוסד השוק או במוסד העבודה השכירה את המאפיינים העיקריים של ראשית הקפיטליזם והפצעתו מתוך הפיאודליזם). המושג התפתח בבורגים (הערים האוטונומיות) של אירופה בתחילת האלף השני – באמצעות תפישה עתידית של חישוב חובות ומסחור האלימות והמלחמות. הוא הצליח להתגבר על הסדר הפיאודלי-כנסייתי ולהפוך לתפריט מקובל בקרב בנקאים במאה השמונה עשרה. הצורה המתמטית המקובלת היום, נוסחה לראשונה לצורכי חישוב הרכוש של בעלי יערות בגרמניה במאה התשע-עשרה והוצגה כדרך מחשבה אוניברסלית לשוק ההון בארצות הברית בתחילת המאה העשרים על ידי אירווינג פישר.

עם זאת בניגוד לגישות המסורתיות, הרי שלפי תאוריית ההצבר הדיפרנציאלי של ביכלר וניצן הערך המהוון מורכב בסופו של דבר מארבעה יסודות: רווח עתידי, התלהמות/דיכאון, שיעור רווח נורמלי, וגורם הסיכון. ניתן להציג את הרעיון כמשוואה פשוטה: $K = (\pi \times H) / (\delta \times nr)$.

K הוא מחיר ההון או הערך המהוון של הנכס אשר עליו שולט הקפיטליסט. ההון בהופעתו כמכשיר פיננסי יכול להיות אג"ח, מניה, או ישות מהוונת אחרת הרשומה כארגון, תאגיד, כנסייה, ידע מוגן, זיכיון וכל דבר ביקום שניתן להשיג באמצעותו רווח מאחרים. מחיר ההון מובע בערכים כספיים.

π מייצג את כמות הרווח ביחידות כספיות שהבעלים ישיגו בעתיד. אלא שלהוותם הרבה, העתיד אינו ידוע. כאן נכנסות הציפיות, והן מופיעות במונה כ-H שהוא מקדם המייצג את ההיפ (Hype) של הקפיטליסטים או את תחושות האופטימיות/פסימיות שלהם (בדומה למה שבזמנו כינה קיינס "animal spirits"). במכנה מופיע שער הניכיון, והוא מכפלה של שני רכיבים: שיעור הרווח הנורמלי (nr) ומקדם הסיכון (δ). שיעור הרווח הנורמלי הוא ממוצע כלשהו שהקפיטליסטים רואים כ"טבעי", "שריר" ו"מקובל". זהו שיעור התשואה שהקפיטליסט

הממוצע בטוח כי הוא זכאי לו מתוקף החוקים האוניברסליים של הקפיטליזם. שיעור זה משתנה מעת לעת וגודלו המדויק ידוע כחמקמק, אך הוא תמיד מהבהב כמין "ממוצע" בהכרתו של כל קפיטליסט יחיד ובהכרת כלל הקפיטליסטים כמעמד. זאת היתד (benchmark) שעליה נשען ההון ואליה הוא תמיד מתכוונן. לצד שיעור הרווח הנורמלי (nrr), מקננת במכנה האימה מפני הנפילה לתהום, המכונה בעגת העסקים סיכון (δ), שאותו הבעלים מייחסים לציפיות לרווח ($\pi \times H$) שבמונה.

הקפיטליסט חותר להגדיל את הונו ביחס לשיעור הקפיטליזציה הממוצע של הקפיטליסטים האחרים. "הממוצע" יכול לבטא את הממוצע בסקטור העסקי שאליו הקפיטליסט מתייחס (למשל בנקאות או נפט), או את קבוצת הגודל הארגונית (למשל 500 הפירמות הגדולות בארצות הברית או 1,000 הפירמות הגדולות בעולם). הוא יכול להתייחס למכשיר הפיננסי בו הקפיטליסט משקיע (מניות או אג"חים) או לעסקים של כלל הקפיטליסטים (באזור מסוים, במדינה, או בעולם כולו). כלומר, הקפיטליסטים אינם עוסקים ב"מיקסום רווח" מסתורי אלא חותרים "להכות את הממוצע" (to beat the average) והממוצע הזה הוא ממושי: הקפיטליסטים מודדים את הונו ביחס לשיעור הקפיטליזציה של הקפיטליסטים האחרים והתוצאה היא שיעור הקפיטליזציה הדיפרנציאלי. המסקנה המיידית מתוך התאוריה היא שרווח (דיפרנציאלי) קשור לשליטה בייצור באופן לא-ליניארי. לעיתים יותר ייצור (צמיחה) מביא ליותר רווח ביחס לבעלי הון אחרים, ולעיתים בלימת הייצור (מיתון) מביא ליותר רווח דיפרנציאלי. מסקנה אחרת שעולה מתוך תאוריית ההצבר הדיפרנציאלי היא שבניגוד לתאוריות המקובלות, רווחים דיפרנציאליים אינם מחייבים צמיחה אלא לעיתים דווקא מיתון. שנית, צמיחה לפי התאוריה החדשה מנוגדת בדרך כלל לאינפלציה, ולעומת זאת מיתון יכול דווקא להתאים היטב לאינפלציה. תפישה זאת של תהליך ההצבר מביאה לכך, שהמחקר הכלכלי-פוליטי של ביכלר וניצן מתמקד לא במוסד ההון בכללותו אלא במה שהם מכנים "הון דומיננטי". זהו חקר התפתחות גרעין הארגונים התאגידיים-מדיניים המרכזיים השולטים, מכוונים וממסדים-מחדש את תהליך הצבר-ההון. ניתוח של מבנה השליטה המשתנה במשטר הקפיטליסטי, הוא מה שניצן וביכלר מכנים – אופי הכוח (Mode of power) הקפיטליסטי.

ביקורת

תאוריית ההצבר הדיפרנציאלי וספיחיה השונים (שעסקו בין השאר באינפלציה, בסטגפלציה, בצמיחה, באקולוגיה, במזגים תאגידיים, במלחמות במזרח התיכון, במחזורי הפשיעה, ברעב ובהשמנה) עוררה ויכוחים רבים מעל בימות שונות.

היו שראו בה הישג בעצם הצגת תאוריה חדשה של הון, שאמנם שואבת מן הכלכלה הפוליטית המרקסיסטית את מרכזיותו של הצבר ההון, אולם משליכה הצידה את תאוריית הערך של העבודה ומציבה במקומה תאוריה וובלניאנית מוסדית. התאוריה נראתה כמספקת הסברים אלגנטיים ולא מסורבלים יחסית לתאוריות אחרות העוסקות בתהליכי השינוי שעוברים מדינות לאומיות על רקע התפשטות הקפיטליזציה העסקית בעולם ללא גבולות לאומיים. חלק מהמבקרים האוהדים סברו כי היא מציעה לא רק ביקורת על תאוריות הערך הקיימות אלא גם מציגה תאוריית ערך אלטרנטיבית שניתן לבנות מסביבה כלכלה פוליטית חדשה. [1]

בין המבקרים האוהדים בלטה מהרן לארודי, פרופסור לכלכלה באוניברסיטת אמהרסט בארצות הברית, שכתבה בביקורתה בין השאר: "...בעבודתם המרשימה, ניצן וביכלר הציגו ברהיטות, בזריזות ולדעתי באופן משכנע, את טענותיהם כי עלינו לדחות את תפיסות ההון הנאו-קלסיות והמרקסיות כאחד, ובמקומן לאמץ את תפיסת ההון האלטרנטיבית שהם מציעים: ההון הוא כוח. אני מודה שלפני קריאת הספר הייתי ספקנית, אף

שהכרתי חלק מעבודותיהם הקודמות. לכן הופתעתי שהשתכנעתי ביותר כי במובן מסוים ההון הוא אכן כוח, ושהשקפה זאת מכילה תוכנית מחקר אמפירית וקפדנית שנושאת מסקנות מועילות". [2]

חלק מהמבקרים לא אהדו את עצם הניסיון להפריך את הפיצול השורר מאז **אדם סמית** (וקרל מרקס) בין הכלכלה התועלתנית לבין הפוליטיקה הכוחנית (או בין ההון למדינה). גישה בנוסח ההצבר הדיפרנציאלי, המחברת הכול למקשה אחת "נשמעת כרדוקציוניסטית טהורה המגיחה מפרספקטיבה של לימודי גלובליזציה הוליסטיים, בהתחשב בכך שקיימים גם מודלים אחרים חשובים של כוח". [3] התפיסה "ההולוגרמית" הזאת של הון-מדינה מסבירה לדעת מבקרים מסוימים את הסיבה לכך שתאוריית הון ככוח לא אומצה על ידי השמאל הרדיקלי, משום שהיא אינה מספקת מין אויב "סוכן" שניתן להילחם בו ולראות הישגים מידיים.

מבקרים רדיקליים אחרים נפגעו ביותר מהדחייה הגורפת של התאוריה המרקסיסטית ולא רק של תאוריית הערך שלה. בעיניהם, גישת הון ככוח מעוותת את התאוריה המרקסיסטית "מציגה בפנינו במקום זאת תאוריה שבה הון הוא פיננסי ולא יצרני, וסימבולי ולא מטריאלי, ובכך היא משכפלת גישה חד צדדית בעודה מבטלת את האפשרות לניתוח דיאלקטי של הקפיטליזם כטוטליות המכילה סתירות", [4] או גרוע מכך, היא מציגה עיוות וחוסר הבנה של התאוריה הדיאלקטית היסטורית של מרקס, של מושגי התועלת ושל עקרון שיווי המשקל השורר בכלל המדעים. "הנחת היסוד של המחברים היא שתשובותיהם לבעיות הן נכונות, משום שאין אפשרות אחרת. הם אינם לא מותירים תאוריה אפשרית כלשהי מלבד תאוריית הכוח שלהם. זה אינו קץ עידן הדוגמות אלא דוגמה חדשה..." [5] מבקרים רדיקלים אחרים העדיפו לראות בתאוריה החדשה של ההון "מין הרחבה של 'אופי הייצור' המרקסיסטי". [6]

מנגד היו חוקרים מתחומים שונים שהתלהבו מהיכולת השימושית שתאוריית ההצבר החדשה מציעה להם, בעיקר מהיכולת להסביר תופעות כלכליות-פוליטיות שונות באופן אמפירי ולא מסורבל.

כך למשל ג'יימס מקמהון, מרצה לכלכלה פוליטית של עסקי המדיה, כתב שתאוריית ההצבר הדיפרנציאלי מאפשרת להבין בבהירות את תהליך בחירת ההשקעות ותפיסת הסיכון בסרטים בהוליווד, וכן את ההיסטוריה של מחזורי עלייתם ונפילתם של אולפני ההסרטה בהוליווד. [7] [8]

כך גם סברו כלכלנים פוליטיים הכותבים על עסקי תרבות ההמונים. [9] גם תהליכי ההפרטה והקפיטליזציה בחינוך הציבורי שהתחוללו בעשורים האחרונים נמצאו כמסבירים טוב יותר באמצעות תאוריית ההצבר הדיפרנציאלי. [10]

תהליך השתלטות התאגידים המרכזיים בעולם על עסקי גידול ואספקת המזון וכן על תחליפי האנרגיה נחקרו על ידי ג'וזף ביינס, פרופסור בקינגס קולג' בלונדון, באמצעות תאוריית ההצבר הדיפרנציאלי ובאמצעות מתודות החקירה הנובעות ממנה (כמו אומדן הרווחים הדיפרנציאליים, המחירים הדיפרנציאליים והאינפלציה הדיפרנציאלית). [11] כך גם הראו מחקריו של הווארד פיליפ בספרו על תהליך הריכוזיות בעולם בעסקי המזון ההמוני, [12] במחקרו על עסקי הבירה בארצות הברית, [13] וכך גם תיאר טים די-מוזיו, פרופסור לכלכלה פוליטית באוניברסיטת וולונגונג באוסטרליה, את תהליכי ריכוזיות השליטה באנרגיה בעולם. [14]

היו אף שאימצו את המודל הכללי של הון-כוח כדי לתאר את השינויים ההיסטוריים שהתחוללו בכלכלה הפוליטית במדינות מסוימות כמו דרום קוריאה [15] או לבנון. [16]

כרגע תאוריית (או שמא אף אסכולת) הון ככוח, אינה מקובלת באקדמיה לא בזרמים המרכזיים ואף לא בקרב הרדיקליים, בעיקר הזרמים הנוטים למרקסיזם מכל סוג ואף לא בקרב הפוסט-מודרניים. עם זאת, היא נקלטה באספקטים מסוימים בקרב זרמים אנרכיסטיים וקבוצות רדיקליות שחותרות לפוליטיקה של ניהול עצמי.

- מרווחי מלחמה לדיכדנדים של שלום

קישורים חיצוניים

- טקסט מלא של הספר "ההון ושברו" להורדה (באישור המחברים)

הערות שוליים

[1] Ajl, Max 'Petrodollars and Profit: Rethinking Political Economy through the Middle East (Review of Bichler & Nitzan's "The Scientist and the Church")' *Jadaliyya*. 22 December 2015.

Woodley, Daniel *Globalization and Capitalist Geopolitics. Sovereignty and State Power in a Multipolar World*. London and New York. Routledge, Taylor & Francis Group. 2015.

Lošonc, Alpar (2011) Review of Nitzan and Bichler's 'Capital as Power: A Study of Order and Creorder' *Panoeconomicus*. Vol. 58. No. 1. March. pp. 135-141. (Review; English).

[2] Mehrene Larudee, [Book Review: Capital as Power: A Study of Order and Creorder](#), Review of Radical Political Economics 43, 23 420–418 עמ' באוגוסט 2011, doi: [10.1177/0486613410396048](https://doi.org/10.1177/0486613410396048)

[3] Salvador Santino F. Regilme, [Book Review: Jonathan Nitzan and Shimshon Bichler, Capital as Power: A Study of Order and Creorder](#), Millennium: Journal of International Studies 40, 24 690–688 עמ' במאי 2012, doi: [10.1177/0305829812441898](https://doi.org/10.1177/0305829812441898)

[4] Bue Rübner Hansen, [Capital as Power: A Study of Order and Creorder](#), Historical Materialism 19, 2011, 159–144 עמ' doi: [10.1163/156920611x573879](https://doi.org/10.1163/156920611x573879)

[5] Alan Freeman, [Capital as Power: A Study of Order and Creorder](#), by Jonathan Nitzan and Shimshon Bichler, Eastern Economic Journal 39, 417–415 עמ' יוני 2013, doi: [10.1057/eej.2011.28](https://doi.org/10.1057/eej.2011.28)

[6] Vineeth Mathoor, [Book review: Jonathan Nitzan and Shimshon Bichler Capital As Power: A Study of Order and Creorder](#), Routledge: London, 2009; 438 pp: 9780415496803, £22.99 (pbk), Capital & Class 35, 2011-06, 340–337 עמ' doi: [10.1177/03098168110350020912](https://doi.org/10.1177/03098168110350020912)

[7] McMahon, James, 1981 - author., [The political economy of Hollywood: capitalist power and cultural production](#), ISBN 978-1-003-09262-9

[8] McMahon, James (2022b) "Why Scorsese is Right About Corporate Power", *Class, Race and Corporate Power*. Vol. 10. No. 1. pp. 1-17.

[9] Suhail Malik, "The Ontology of Finance," *Collapse: Philosophical Research and Development*, Vol. VIII (2014), 629-813.

Brassier, Ray (2017) Pricing Time: Outline and Discussion on Suhail Malik's 'The Ontology of Finance', *Identities: Journal of Politics, Gender and Culture*. Vol. 14. No. 1. pp. 84-128.

[10] Kivisto, Hanna (2016) 'Capital as Power and the Corporatization of Education', *Critical Studies in Education*. January. pp. 1-17.

[11] Baines, Joseph (2014) 'Food price inflation as redistribution: towards a new analysis of corporate power in the world food system', *New Political Economy* 19(1): 79-112.

Baines, Joseph (2015) 'Fuel, Feed and the Corporate Restructuring of the Food Regime' *The Journal of Peasant Studies*. Vol. 42. No. 2, March. pp. 295-321.

Baines, Joseph (2017) 'Accumulating through Food Crisis: Farmers, Commodity Traders and the Distributional Politics of Financialization', *Review of International Political Economy*. 29 March. pp. 1-40.

[12] Howard, Philip H. (2016) *Concentration and Power in the Food System: Who Controls What We Eat?*. New York, NY. Bloomsbury Academic.

[13] Howard, Philip H. (2018) 'Craftwashing in the U.S. Beer Industry' *Beverages*. Vol. 4. No.1, pp. 1-13.

[14] Di Muzio, Tim (2016) 'Energy, Capital as Power and World Order' In *The Palgrave Handbook of Critical International Political Economy*. Edited by Cafruny, Alan and Talani, Simona and Martin, Gonzalo Pozo. Chapter 14. New York, Macmillan Publishers Ltd., pp. 267-287.

[15] Park, Hyeng-Joon (2016) 'Korea's Post-1997 Restructuring: An Analysis of Capital as Power', *Review of Radical Political Economics*. Vol. 42. No. 2. May. pp. 287-309.

[16] Sharp, Deen Shariff (2018) 'Corporate Urbanization: Between the Future and Survival in Lebanon' Unpublished PhD Dissertation. Graduate Faculty in Earth and Environmental Sciences. City University of New York.

עד כאן גרסת העורך חסר הפניות של ויקיפדיה, לפני שהעורכים האמיתיים גילו את הערך ונעצו בו את מלתעותיהם.

בחדש אוקטובר 2025 הופיעה הודעה במקום הערך "ההון ושברו" המכריזה על מחיקתו:

https://he.wikipedia.org/wiki/ההון_ושברו שיחה:

העורכים הראשיים של ויקיפדיה-ישראל החליטו למחוק את הערך, ולאחר מה שהם מכנים "שיחה", הם הביאו "נימוקים". זאת על ידי בני אדם שלא קראו את הספר. בין השאר נכתב:

לפי הקריטריונים נדרש שהביקורות יעידו ש"הספר הוא בעל חשיבות תרבותית או ספרותית יוצאת דופן" [...] אני לא בטוח האם הביקורות שמוזכרות בערך אומרות עד כדי כך על הספר הזה, או עד כמה הן מייצגות עמדה משמעותית בתחום, בפרט כאשר בערך עצמו נאמר ש"כרגע תאוריית (או שמא אף אסכולת) הון ככוח, אינה מקובלת באקדמיה לא בזרמים המרכזיים ואף לא בקרב הרדיקליים, בעיקר הזרמים הנוטים למרקסיזם מכל סוג ואף לא בקרב הפוסט-מודרניים."

במהירות וביעילות קפיטליסטית אופיינית מחקו עורכי ויקיפדיה את הערך ולא הותירו אפילו אדווה במדמנה.

באופי-הכוח הפיאודלי היו שורפים ספרים, מעלים על מוקד מדענים וחילונים ("פגנים"). באופי הכוח הרוסי-סובייטי היו מטילים אימה בקרב הנתינים מפני טרנספרים והשמדה בגולגים. באופי הכוח הקפיטליסטי של המאה ה-20 היו ממסמסים את התודעה היצרנית באמצעות "הסובלנות המדכאת". עתה הגיע תורם של מיליציות "עקב הברזל". כנופיות באנון ומאסק יצאו להשמיד את שרידי התבונה. מבחינתם, עסקני קהלת ועורכי ויקיפדיה הינם רכרוכים מידי. כך גם סברו היטלר וכנופיות ה-SS כאשר השתלטו על משרדי הממשלה ופקידיהם המפוחדים.³⁷

מאסק פעל במהירות והקים את גרוקיפדיה. תוך זמן קצר הוא עשה את מה שויקיפדיה עשתה במשך שנים. הוא גנב מויקיפדיה רבים מערכיה וניכס אותם לעצמו ("חכמת ההמונים"). השיטות הקטנוניות של ויקיפדיה להעלמות ולהטעות אינן מספקות. כבר בתנופה הראשונה מחקה גרוקיפדיה את פעוליו של טרמפ ובעיקר העלימה את פרשות ההמרדה נגד הקונגרס והנכלוליות הפליליות שלו בעשרות השנים שעברו. בעתיד תימחק יתר ההיסטוריה ועמה יגרפו עורכי ויקיפדיה. אבל הקביעה של בולגקוב תיוותר: "ספרים [אמיתיים] אינם בוערים".

ביבליוגרפיה

ביכלר, שמשון ויהונתן ניצן. 2001. *מרווחי מלחמה לדיכודנים של שלום*. ירושלים: כרמל.
בן יעקב, עומר ומתיא כהן. 2018. 'אלה האנשים ששולטים בידע שלנו: מאחורי הקלעים של ויקיפדיה'. הארץ, 27 בדצמבר.

חבר, שיר. 2002. 'לשודדים הידד: מרווחי מלחמה לדיכודנים של שלום'. הארץ, 23 באוקטובר.
חבר, שיר. 2023. 'כנסיית בתי הספר לכלכלה: בעקבות הספר "ההון ושברו" מאת שמשון ביכלר ויהונתן ניצן'. זו הדרך, 29 בינואר.

³⁷ פסט (1999: 74).

ניצן, יהונתן ושמשון ביכלר. 2007. *רווחי מלחמה דיבידנדים של שלום*. מהדורה שנייה מורחבת ומעודכנת. חיפה: פרדס.

ניצן, יהונתן ושמשון ביכלר. 2022. *ההון ושברו*. חיפה: פרדס.

סלין, לואי-פרדינן. 1932 [1994]. *מסע אל קצה הלילה*. כרכים א-ב. (תרגום מצרפתית) תל-אביב: עם-עובד.

עידן, אלון. 2021. 'האיש הזה נושם רפש, חי מרפש. ומאחוריו מסתתר מי שהיה ראש השב"כ'. *הארץ*, 28 בינואר.

פסט, יואכים. 1999 [2008]. *אלברט שפאר*. אור יהודה: דביר.

רוס, אלכס. 2011. *וכל השאר רעש. להאזין למאה העשרים*. בן שמן: מודן.

- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2004a. [Dominant Capital and the New Wars](#). *Journal of World-Systems Research* 10 (2, August): 255-327.
- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2004b. Dominant Capital and the New Wars. In *Congrès Marx International IV, Guerre Impériale Guerre Sociale*. Conference held at the Université de Paris X, Nanterre Sorbonne. September 28 - October 2.
- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2005. Financial Capitalization and the Architecture of Capitalist Power. In *After Deregulation: The Financial System in the 21st Century*. Conference held at the University of Sussex, Brighton. May 26-28.
- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2015. [The Scientist and the Church](#). World Economics Association Books: WEA.
- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2018a. [Arms and Oil in the Middle East: A Biography of Research](#). *Rethinking Marxism* 30 (3): 418-440.
- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2018b. [The Nordhaus Racket: How to Use Capitalization to Minimize the Cost of Climate Change and Win a 'Nobel' for 'Sustainable Growth'](#). *Real World Economic Review Blog*, November 5.
- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2020. [The Capital as Power Approach. An Invited-then-Rejected Interview with Shimshon Bichler and Jonathan Nitzan](#). *Working Papers on Capital as Power* (2020/02, June): 1-58.
- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2021. [Unbridgeable: Why Political Economists Cannot Accept Capital as Power](#). *Real-World Economics Review* (95, March): 109-117.
- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2023a. [The Capital as Power Approach. An Invited-then-Rejected Interview with Shimshon Bichler and Jonathan Nitzan](#). *Review of Capital as Power* 2 (2, September): 96-174.
- Bichler, Shimshon, and Jonathan Nitzan. 2023b. [Manuscripts Don't Burn](#). *Review of Capital as Power* 2 (2, September): 175-189.
- Clauset, Aaron, Daniel B. Larremore, and Roberta Sinatra. 2017. Data-Driven Predictions in the Science of Science. February 2. *Science* 355 (6324): 477-480.
- Galbraith, John Kenneth. 1958. *The Affluent Society*. Boston: Houghton Mifflin.

- Koestler, Arthur. 1959. [1964]. *The Sleepwalkers. A History of Man's Changing Vision of the Universe*. With an Introduction by Herbert Butterfield, M.A. London: Hutchinson of London.
- Nitzan, Jonathan, and Shimshon Bichler. 2006. [New Imperialism or New Capitalism?](#) *ReviewXXIX* (1, April): 1-86.
- Nitzan, Jonathan, and Shimshon Bichler. 2012. [Le capital comme pouvoir: une étude de l'ordre et du créordre](#). Traduit de l'anglais par Vincent Guillin. Paris: Max Milo.
- Nitzan, Jonathan, and Shimshon Bichler. 2014. [Can Capitalists Afford Recovery? Three Views on Economic Policy in Times of Crisis](#). *Review of Capital as Power* 1 (1): 110-155.